



# FINDIĞIN YOLCUSU KADINLAR



**PROGIDA**

 Olam Group Company

  
eyka



# FINDIĞIN YOLCUSU KADINLAR PROJESİ

## HASAT RAPORU

### **Raporu Hazırlayanlar**

Eylem Karakaya

Gül Aslan

**ARALIK**

**2021**

## **Saha alışanları**

Aylin elik, Ayře Akyıldız, Ayten Ayrı, Būřranur Kurt,  
Būřra Tut, Elanur Keçeci, Filiz Canyakmaz, Gūlin Asrak,  
Meltem elik, Mesut elik, Simge Yalçinkaya,  
Sūmeyye Yılmaz, Yaren Deniz Durmuř

## **Röportaj**

Gūl Aslan  
Burak Yücel

## **Derinlemesine görüşmeler**

Handan Coşkun

## **Kürtçe eviri**

Zelal Fahriođlu

## Teşekkür

Saha çalışmasına katılan 749 kadına  
ve  
telefon görüşmeleri gerçekleştirilen 21 kadına,  
bu araştırmaya ayırdıkları zaman, paylaştıkları bilgi ve deneyimler için;

Beş ildeki 12 kadın saha çalışanına,  
köy yollarının zorlu koşullarında araçlarını sürerek,  
sahada karşılaştıkları cinsiyet rollerine aldırış etmeyerek  
süreci tamamladıkları için;

Bu yıl tek erkek saha çalışanı olarak  
süreci uyumlu bir şekilde tamamladığı için Mesut Çelik'e;

21 kadının  
derinlemesine görüşmelerini  
büyük bir özveri ve sabır gerçekleştirip, analiz eden Handan Coşkun'a;

Konakladığı alanda bizi misafir ederek, fındık hasadında geçen bir gününü paylaştığı için  
Habibe Bingöl'e;

Proje boyunca fikirlerini sunan Olam Progıda ekibine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

# İçindekiler

01	—	Giriş	1
02	—	Proje özeti	6
03	—	Faaliyetler	9
04	—	Projenin değerlendirilmesi	22
05	—	İl bazlı beriler	57
06	—	Çıktılar ve öneriler	62
07	—	Kaynaklar	64

# GİRİŞ

Üretim araçlarına sahip olamayan tarım işçileri, yoğun emek gerektiren tarım işlerini genellikle tüm aile fertleri hatta akraba ilişkileri üzerinden yapmaktadır. Tarım işçilerinin yoğunlukla Mart ayında başlayan gezici/ geçici göç sürecinin, ürünlerin ekim, dikim, bakım ve hasat süreci düşünüldüğünde ortalama 4 ile 7 ay sürdüğü görülmektedir. Tarım sezonunun bitiminin ardından ise çoğunlukla ya evlerine dönmektedirler ya da başka bir ürünün hasadına yetişmek üzere yola çıkmaktadırlar. İşçilerle üreticiler arasında köprü görevi ise dayıbaşları üzerinden yürütülmektedir. İşçilerin çalışacakları yerin belirlenmesin de dayıbaşları aracı olurken kimi aileler ise uzun süredir aynı işverenlerle çalışmaya devam etmektedirler.

TÜİK 2018 verilerine göre tarımda çalışan 4 milyon 983 bin kişi vardır ve bunlar 2017 yılına göre ortalama 5 milyon 36 bin azalmıştır. Tarımda çalışanların %81,2'si kayıt dışı çalışmaktadır. Bu tarımsal istihdamının en az % 40'ını mevsimlik tarım işçilerinin oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu durumda Türkiye'de yaklaşık olarak 2 milyon civarında mevsimsel tarım işçisi varlığından söz edilmektedir (1). Verilerden de görüldüğü üzere tarım sektöründe "görülmemelerine" rağmen iş gücünün önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar.

Gezi/geçici mevsimsel tarım işçileri, yaşam akışlarını ürünlerin hasat süreçlerine göre planlamakta ve geçimini sadece emek gücü üzerinden sağlamaya çalışmaktadır. Hangi tarımsal ürünün hasadı yaklaşıyorsa ona göre göç yolları belirlenmekte, göç durakları sürekli değişmekte, göç edilen yerin hasadı bittikten sonra başka bir ürünün hasadı için yeniden yolculuğa çıkılmaktadır. Mevsimsel tarım işçileri yaşam ve çalışma koşulları gereği iş güvenliği açısından da risk altındadır. Geçici ya da gezici tarım işçilerinin günlük yaşamlarında; taşıma, barınma, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, beslenme, temizlik gibi pek çok konuda oldukça zorluk çektikleri; çalışma koşullarının, ücret, konut ve beslenme olanaklarının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu yetersizlik işçilerin sosyo-ekonomik yaşamları ve sağlıklarını da olumsuz yönde etkilemektedir (2,3).

Mevsimsel tarım işçiliğinde bir diğer sorun "çocuk işçiliği"dir. Çocuk işçiliği, çocukların, fiziksel ve psikolojik gelişimlerine engel olan, ağır ve tehlikeli işlerde çalışmaktan kaynaklı düzenli eğitim hayatlarına devam etmelerini zorlaştıran toplumsal bir sorundur. Düşük gelir seviyesi nedeniyle çocuklar, ailelerin geçimlerini sağlamada önemli bir iş gücüdür. Çocukların, göç edilen yerlerde okula devam etmekte zorlandıkları yahut yarıda bıraktıkları, paraziter hastalıklar, anemi, bağışıklık sorunları ve gelişme gerilikleri yaşadıkları, oyun ve sosyal kültürel olanaklara erişmekte zorlandıkları görülmektedir (4,5,6,7). Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2012 yılında ülke çapında yaptığı araştırmaya göre Türkiye'de yaklaşık 1 milyon Türkiyeli çocuk ağır koşullar altında çeşitli sektörlerde çalışmaktadır. Bu çocukların 400.000'inin en kötü üç çocuk işçiliği biçiminden biri olan mevsimlik tarımda çalıştığı görülmektedir (8).

Çocuk işçiliğinin belirlenen en kötü biçimlerinin önlenmesi amacıyla “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023)” oluşturulmuştur. Bu programın öncelikli grupları; mevsimsel tarımda, sanayide ve sokakta çalışan çocuklardır. Ulusal ve uluslararası kaynaklarla, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, sosyal taraflar, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör işletmeleri işbirliğiyle çocuk işçiliğinin önlenmesine dair projeler ve çalışmalar yürütülmektedir (9).

#### **Covid-19 Süreci- Aşı ve Mevsimsel Tarım**

Tüm Dünyayı etkisi altına Covid-19 salgınının 2021 yılında da devam etmesi, kırılgan gruplar içerisindeki yer alan, kadın, çocuk, engelli, göçmen, lgbt+ grupları ve mevsimsel tarım işçilerini temel haklara erişebilme noktasında sıkıntıya düşürmüştür. Covid-19 ile birlikte sınıfsal ve cinsiyet eşitsizliğinin daha da keskinleştiği görülmektedir. ILO'nun verilerine göre Kasım 2019'da ortaya çıkan Covid-19 Salgın virüsü dünyadaki çalışma yaşamını da altüst ederek 3,3 milyarlık işgücünün bundan etkilenmesine neden olmuştur. Ayrıca, ILO tarafından 7 Nisan 2020'de yayımlanan bir diğer raporda ise, tarım sektöründe çalışanların, Covid-19 sürecinde “en büyük risk altındaki sektörler” grubu içinde oldukları değerlendirilmiştir (10).

Salgın, mevsimsel tarım işçilerinin ulaşım maliyetlerini artırmış hatta sağlık ve hijyenden duyulan endişeler gereği bu yıl hasada gitmeyenlerin olduğu da gözlemlenmiştir. Mevsimlik tarım işçiliği koşulları, ataerkil sistem ve Covid-19 Pandemi dönemi kadınların yaşamlarında olumsuzlukların artmasına neden olmuştur.

Kalkınma Atölyesi'nin 2020 yılında yürüttüğü “Salgında Ötelenenler” adlı izlem ve belgeleme çalışması “Covid-19 salgını süresince mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve onların çocuklarının yaşam ve çalışma koşullarının değişmediğini” göstermektedir. Atölye'nin tarım aracıları ile görüşmelerinden toplanan veriler doğrultusunda, 2020 Mart-Nisan ayları süresince alınan kararlara rağmen tarım alanlarında ve çadır yerleşimlerdeki mevcut şartların mevsimlik tarım işçileri ve onların çocukları için değişmediğine dair bir gözlem sonucu ortaya çıkmıştır (11).

Ocak ayında yapılmaya başlanan aşılama süreci ile birlikte işçilerin aşı olma potansiyellerinin düşük olduğu yahut sadece ilk dozlarını yaptıkları sahadan doğru gözlemlenen durumlardan biridir. İşçilerin aşı sonrası ortaya çıkabilecek yan etkilerin çalışmalarını etkileyebileceği düşüncesiyle aşı olmaktan çekindikleri düşünülmektedir.

Uzaktan/evden çalışmak gibi bir durumda olamayan tarım işçileri, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi ve tarımsal üretimin kesintiye uğramaması için salgın koşullarına rağmen çalışmayı devam ettirmektedirler. Tarımsal üretimin devamlılığında baş aktörlerden birisi olan mevsimsel tarım işçilerine, herhangi bir destek mekanizmasının yaratılamaması, salgın koşullarında kendi zorlu koşulları ile baş başa bırakılması ayrı bir tartışma konusu olarak durmaktadır.

### Mevsimsel Tarım İşçisi Kadınların Sorunları

Kadınların, mevsimsel tarımdaki rol ve sorumluluklarına bakıldığında ise yoğun bir emek süreci ile karşılaşmaktadır. Ailelerin göç edecekleri yere gitmeden, memlekette hazırladıkları ekmeğe pişirme, turşu hazırlama, yatak-yorgan-döşek yapılması, yolculuk sürecinde yenebilecek gıda hazırlığı gibi iş adımlarının çoğunluğu kadınlar ve genç kızların emeği üzerinden yürütülmektedir. Erkeğin rolü ise; gidilecek ilin ve yevmiye miktarının belirlenmesi, dayıbaşı ve üretici ile haberleşme gibi "ev dışında" organize edilen işlerdir. Kadınların ev içindeki mutfak-bakım-temizlik işleri her gün yeniden üretilmektedir ve kadınların ücretsiz aile işçisi olma hali emeklerini görünür kılmamaktadır. Kadınlar, konaklama alanlarına geldiklerinde ise, kalınan yerin koşullarına göre değişmekle birlikte gittikçe ağırlaşan, uzun saatleri bulan ve hiç bitmeyen iş yükü ile baş başa kalmaktadırlar. Özellikle bu işleri yapmakla görevlendirilen aşçı kadınların ve yardımcıları olarak görülen "genç kızların" kahvaltı-yemek-bulaşık-çamaşır-çocuk bakımı gibi tüm "ev içi işlerin" akşamın geç saatlerine kadar devam etmesi kadınların "ikinci vardiyası" haline gelmiştir. Kalabalık işçi grupları ile geldiği düşünülüğünde konaklama alanındaki çalışma döngüsü yoğun ve yorucu bir emek üzerine kuruludur. Bu ücretsiz emek, doğallaştığı ve normal kabul edildiği için değersizleşmektedir.

Kadınların konaklama alanlarındaki iş yoğunluğuna, bahçelerdeki fındık toplama işinin de eklenmesiyle bir hayli yorgun düştüğü görülmektedir. Kadınların bahçede çalışırken yaşadığı en önemli sorunların başında tuvalet imkanının olmaması gelmektedir. Özellikle regl sürecinde olan kadınların temel ihtiyaçlarını giderebilecekleri bir alanının olmaması sağlıklarını riske atmaktadır.

Konaklama ve çalışma alanlarındaki yetersiz hijyen koşulları, düşük sosyo-ekonomik düzey, genç yaşta evlenme ve adölesan gebelikler, tarım alanlarında doğum öncesi, sırası ve sonrası sağlık hizmetine erişememe annenin ve bebeğin sağlık risklerini artırmaktadır (12,13,14). Mevsimlik tarım işçisi kadınların çalışma ve yaşam koşulları; düşük, ölü doğum, kısırlık ve diğer üreme sağlığı gibi sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalardan tarım işçilerinin bebek ölüm hızı, kaba doğum hızı, kaba ölüm hızı ve akraba evliliklerinin de ülke genelinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinde akraba evliliği sıklığı % 50,8 ile Türkiye genelinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bebek ölüm hızı %59, kaba doğum hızı % 39,5; kaba ölüm hızı % 22,6 olup Türkiye genelinden yüksektir (15,16).



TNSA'nın 2018 yılında yaptığı araştırmaya göre de kentten kırsala doğru gidildiğinde evlenme yaşının düştüğü, gebeliği önleyici yöntemlerin kullanma seyrinin azaldığı ve ortalama çocuk sayısının arttığı görülmektedir. Bölgeler nezdinde incelendiğinde ise, Doğu bölgesinde, 25-49 yaşlarındaki kadınlar için ortanca ilk evlenme yaşı en düşükken (20,7 yaş), Batı bölgesinde en yüksektir (21,9 yaş). Kırsal kesimde gebeliği önleyici yöntem kullanan halen evli kadınların oranı %45; kentsel kesimde ise %50'dir. Doğurganlık, bir kadının ortalama 3,2 çocuk doğurduğu Doğu'da en yüksek, bir kadının ortalama 1,6 çocuk doğurduğu Kuzey bölgesinde ise en düşüktür. Yapılan araştırmalarda da mevsimsel tarım işçiliğinde en sık görülen sağlık problemleri arasında mesleki kaza ve yaralanmalar ve kas-iskelet sistemi hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları ve enfeksiyon hastalıkları olarak belirtilmektedir (17,18,19,20).

İşçilerin gezici/geçici çalışma koşulları altında sağlık hizmetinden yararlanma durumlarına bakıldığında ise; sağlık hizmeti kullanımının mesafeden etkilendiğini belirten çalışmalar bulunmaktadır (21, 22). Sağlık hizmeti sunan yerler işçilerin çalıştığı ve konakladığı alanlara yakın olduğu takdirde bu hizmeti kullanma sıklığının daha yoğun olabileceği düşünülmektedir.



# GEREKÇE

Gezici/geçici tarım işçiliği yapan kadınların önemli bir bölümü Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgesinde kırsal veya köyde yaşayıp, genç ve doğurgan yapıda olup, okumaz yazmaz yahut okul terk ve sigortasız çalışarak yaşamını sürdürmeye çabalamaktadır. Düzensiz bir çalışma şeklinin içinde olmaktan kaynaklı kuşaklararası devredilen bir yoksullaşma hali görülmektedir. Tüm bunlar kadınların fiziksel ve ruhsal olarak iyilik halinde olmasını güçleştirmektedir. Yaşam alanlarında yaşadıkları tüm zorlukların ve hak ihlallerinin yanı sıra mevsimsel tarımın zorlukları ile baş etme konusunda kadınların desteğe-dayanışmaya ihtiyaçları vardır. Bilgiye ve hizmete erişim ağlarının kadınlara ulaştırılması gerekmektedir. Çalışmamızda da kadınların haklarını bilerek farkında olması ve ihtiyaçlarını talep etmesi amaçlanmıştır.



# PROJE ÖZETİ

"Fındığın Yolcusu Kadınlar Projesi" 2020 yılında hasat öncesi ve hasatta yapılan çalışmanın devamı olarak 2021 de sürdürülmüştür.

2020 yılı pandemi şartlarında başlatılan projedeki deneyimler 2021 e aktarılmıştır.

2020 de genç kadınların yoğunlukta olması nedeni ile 2021 de çalışma onları hedef alarak farklılıklar göstermektedir.

Ordu, Sakarya, Düzce, Giresun illerine 2021 de Samsun da eklenerek 5 ilde çalışma yapılmıştır. 5 il için 12 kadın, 1 erkek saha çalışanı görevlendirilmiş ve mevsimlik tarım işçilerine konaklama alanlarında bahçelerde ulaşılmış, 1,5-2 saatlik eğitimler düzenlenmiş, risk değerlendirme yapılarak çalışanların sorunları için Progida ve ilgili kamu kuruluşları bilgilendirilmiştir.

6 ay süren çalışmanın değerlendirmesi yapılmış ve eğitimlerin kadınların hayatında etkili olduğu, fakat hasat zamanından önce eğitimlerin yapılması durumunun daha etki edeceği sonucuna varılmıştır.

"Regl ile ilgili sonra meme kanserine ilişkin anlattılar. Müsait yerlerimizde bir ağrı sızı olursa direk hastaneye gitmemizi söylediler. Hepsini hatırlıyorum. Benim ilgimi çoğunlukla regl ile ilgili anlattıkları geçti. Çünkü ben reglin neden nasıl olduğunu bilmiyordum. Orada öğrenmek hoşuma gitti. Eğitimler devam etsin. Süresi yeterliydi. Konuşmaları çok iyiydi. Bu tür eğitimler hasada gitmeden önce yapılmalı. Hem araziye hem de karşularına çıkabilecek sorunlarla ilgili olabilir. Çünkü ilk defa gidenler oluyor." N.G. 25 yaş





## 1. Kamu ziyaretleri

Ordu, Samsun, Sakarya, Düzce ve Giresun'da valilik, il ve ilçe sağlık müdürlükleri, kaymakamlıklar, Aile Sosyal Politikalar Müdürlükleri ziyaret edildi. 2020 yılı proje raporu sunulurken, 2021 yılı çalışması hakkında bilgi verildi. Ayrıca risk değerlendirme çalışması hakkında bilgi verilerek işbirliği destek sözü alındı.



## 2. Videolar

2020 yılı çalışmasında hasada gelen kadınların genç yaş grubu olması nedeni ile 2021 de genç kadınlar için "iş görüşmesi", "kendini ifade", "özgeçmiş hazırlama", "benim bedenim", "kadın sağlığı", "flört şiddeti" başlıklarında videolar hazırlandı ve instagram hesabından yayınlandı. Ayrıca Türkçe bilmeyen kadınlar için Kürtçe videolara hazırlandı.



## 3. Üretici eğitimleri

Hasat öncesi Sakarya, Ordu, Giresun ve Düzce de 103 üreticiyle bir araya gelindi ve iş sağlığı/güvenliği, ayrımcılık ve tarımda toplumsal cinsiyet başlıklarında sohbet oturumları yapıldı.



## 4. Kadın eğitimleri

5 ilde 12 kadın saha çalışanı, Ağustos ve Eylül ayını kapsayan hasat süresince; 103 üreticinin fındık bahçelerini ziyaret etmiş, 749 mevsimsel tarım işçisi kadına, 118 onbeş yaş altı kız çocuğa eğitim 1,5-2 saatlik mevsimsel tarım işçisinin hakları, mevsimsel tarımda kadın hakları, kadının insan hakları, çocuk hakları, işçi sağlığı ve iş güvenliği, kadın bedeni, adet dönemi ve gebelik, kadın sağlığını koruyucu davranışlar, genel sağlığı koruyucu davranışlar ve ilkyardım başlıklarında eğitimler yapmışlardır.



## 5. Erkek işçi eğitimleri

Ordu, Samsun, Sakarya, Düzce ve Giresun'da mevsimsel tarım işçisinin hakları, mevsimsel tarımda kadın hakları, kadının insan hakları, çocuk hakları, işçi sağlığı ve iş güvenliği ve ilkyardım başlıklarından oluşan eğitimler düzenlenerek 646 işçi erkeğe ulaştırılmıştır.



## 6. Risk değerlendirme

13 saha çalışanı tarafından 103 üreticinin bahçesinde ve konaklama alanlarında risk değerlendirme yapılmış. Barınma, çalışma koşulları, hastalık durumları, gebe-lohusa ve yenidoğan varlığı, çocuk işçilik gibi durumların varlığı sorgulandı. Tespit edilen durumlar ilgili kurumlara ve Proğıdaya bildirildi.



## 7. Kadın ve çocuk atölyeleri

Sakarya, Düzce ve Samsun'da 123 mevsimsel tarım işçisi kadınla; kadın sağlığı ve bedeni, toplumsal cinsiyet, kadın hakları, kariyer ve iş hayatına hazırlık gibi konular üzerine söyleşiler yapıldı. Kadınların sağlık konusunda yaşadığı sorunlara dair danışmanlık yapıldı. Bu illerde 45 çocuk ile ayrımcılık ve mahremiyet temalı atölyeler, resim etkinliği yapıldı.



## 8. Sağlık taraması

Sakarya, Düzce, Samsun'da mevsimsel tarım işçisi 121 kadına Akciğer Grafisi, Tam kan sayımı, Hepatit B, D vitamini, CRP testlerini kapsayan sağlık taraması yapıldı. Gezici tarama aracı ile yapılan testlerin ardından her bir kadın ile test sonuçları hekim tarafından bildirildi ve sağlık önerileri verildi.



## 9. İlkyardım eğitimleri

1 tarım işçisi kadına memleketinde sertifikalı Temel İlkyardım Eğitimi verildi. 9 Kadın için görüşmeler devam ediyor.



## 10. Değerlendirme

6 aylık projenin adımları, özellikle eğitim çalışmasının etkisi, kadınların sosyo-demografik özellikleri, konaklama alanları ve çalışma koşulları değerlendirilmiştir.

# FAALİYETLER

## Hasat Öncesi



### Çalışma ekibinin belirlenmesi

Proje koordinasyon ekibi Olam ve Eyka profesyonelleri arasından oluşturuldu. 5 il için 12 kadın ve 1 erkek saha çalışanı seçildi.



### Eğitim Modül Ve Materyallerinin Oluşturulması

Mevsimsel tarım işçisi kadınların desteklenmesi amacıyla eğitim materyalleri ve kitapçıkları çift dilli (Türkçe-Kürtçe) revize edildi ve 1500 adet basıldı. Eğitim kitapçığında; mevsimsel tarım işçisinin hakları, mevsimsel tarımda kadın hakları, kadının insan hakları, çocuk hakları, işçi sağlığı ve iş güvenliği, kadın bedeni, adet dönemi ve gebelik, kadın sağlığını koruyucu davranışlar, genel sağlığı koruyucu davranışlar ve ilkyardım başlıklarından oluşan kısa bilgiler bulunmaktadır.

Mevsimlik tarıma gelen çocuklar için kitapçık hazırlandı ve basıldı (1500 adet).

Her bir eğitim konusunun interaktif aktarımı için afiş, maket gibi materyaller geliştirildi.



### Eğitim videoları

Daha fazla kadına erişebilmek ve danışmanlık verebilmek amacıyla Instagram üzerinden "Fındığın Yolcusu Genç Kadınlar" hesabı oluşturuldu. Mevsimsel tarımda kadın hakları, kadın hakları, kadın sağlığı, adet olmak, flört şiddeti, iş sağlığı ve güvenliği, kariyer ve iş görüşmesi, cv hazırlama gibi konu başlıklarından hazırlanan videolar Kürtçe/Türkçe dillerinde paylaşıldı.

Her ildeki saha çalışanları kadınların gruba katılmaları yönünde çabaladı. Ayrıca mevsimsel tarım işçisi kadınlara, kadın-çocuk ile ilgili konularda Eyka Eğitim Danışmanlık Merkezine, hasatla ilgili konularda Progıda destek hattına ulaşmaları konusunda bilgilendirmeler yapıldı.





## Eğitici eğitimi

Projenin saha çalışmasında 12'si kadın 1'i erkek olmak üzere 13 saha çalışanı yer almıştır. Saha da ağırlıklı kadın çalışanların olması tercih edilmiştir. Kamusal alanda kadın istihdamının önemini nedeni ile kadınların çalışma hayatında görünür olması için projede kadın iş gücünün aktif yer alması gözetilmiştir. Düzce'de 4, Sakarya'da 5, Ordu ve Giresun'da 2, Samsun'da 2 saha çalışanı görev almıştır. Saha çalışanlarının farklı illerde olması ve Covid-19 nedeniyle hasat öncesi eğitici eğitim online yapılmıştır.

### Eğitici Eğitim Başlıkları:

- Ayrımcılık ve insan hakları
- Toplumsal cinsiyet eşitliği
- Mevsimsel tarımda kadın hakları
- İlişkilerde eşitlik
- Sembiyotik ilişki ve hayır deme
- İlişkilerde oyun ve çatışma
- Çalışmanın ilkeleri ve etik değerler

- Mevsimsel tarım işçiliği
- Kadın bedeni ve sağlığı
- İlyardım
- Genel sağlığı koruyucu davranışlar
- Vaka tartışmaları
- Katılımcı sunumları

Bahçe ziyaretlerinde karşılaşılabilecek durumlar üzerine çözüm yöntemleri geliştirilmiştir. Konaklama alanlarına yapılacak ziyaretlerde; kadınlar ile kurulacak ilişkideki sınırlar ve etik değerler üzerine bilgi-deneyim paylaşımı yapılmıştır. Ayrıca her bir katılımcı eğitim modüllerinden bir konuyu seçerek, sunum yapması sağlanmış ve geri bildirim verilmiştir.



## Kamu ziyaretleri

Fındık bahçelerinde saha çalışması başlamadan, Ordu, Giresun, Sakarya ve Düzce'de Valilik, İlçe Kaymakamlıkları, İlçe Sağlık Müdürlükleri ve Aile ve Sosyal Politikalar İl-İlçe Müdürlükleri ile görüşmeler yapılmıştır.

- Proje içeriği hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuş,
- Bölgede çalışmanın yapılabilmesi için gerekli izinler alınmış,
- Sahada, engelli birey, erken yaşta gebelik, şiddete uğramış kadın/ çocuk vakalar ile karşılaşıldığı takdirde bildirim yapılmasına karar verilmiş,
- Proje bitiminde, detaylı olarak hazırlanan il-ilçe raporunun istatistiksel veri paylaşımı kararlaştırılmıştır.



## Üretici Eğitimleri

Erkek ve kadın saha çalışanları tarafından 103 üreticiye eğitim verildi. Ayrıca Sakarya'da 17, Düzce'de 18, Samsun-Ordu ve Giresun'da 43 üretici ile daha kapsamlı söyleşi düzenlendi. Covid 19 önlemleri ve hijyen, aşı bilgilendirmesi, mevsimsel tarımda işçi hakları, mevsimsel tarımda kadın hakları, kadın sağlığı, işçi sağlığı ve güvenliği konularında eğitim verilmiştir. Erkeklerin eğitime ilgileri beklentinin üzerindeydi. Bazı gruplarda erkekler kadınların eğitiminin kendilerinininkinden uzun olmasından ötürü onlara eksik bilgi aktarıldığı yönünde şikayet belirttiler. Erkekler hem işçi hakları, hem iş güvenliği ve kadın hakları konularını dinlediler. Konulara ilgi göstermelerinin yanı sıra konaklama alanlarında iş bölümü yapmaya yanaşmadıkları gözlemlenmiştir. Üreticilerle yapılan söyleşilerde üreticiler mevsimlik tarım işçileri için şartları kendi çabalarında düzenlemeye çalıştıklarını ama ekonomik yapılarının her şeyi yapmaya yetmediğini, bu konuda destek beklediklerini ifade ettiler.



# Hasat Zamanı

Çalışma, mevsimsel tarım işçilerinin çalışmak üzere göç ettikleri Düzce, Sakarya, Ordu, Giresun ve Samsun'da bulunan Olam Progida'nın tedarik zincirindeki fındık bahçeleri üzerinden ilerlemiştir.

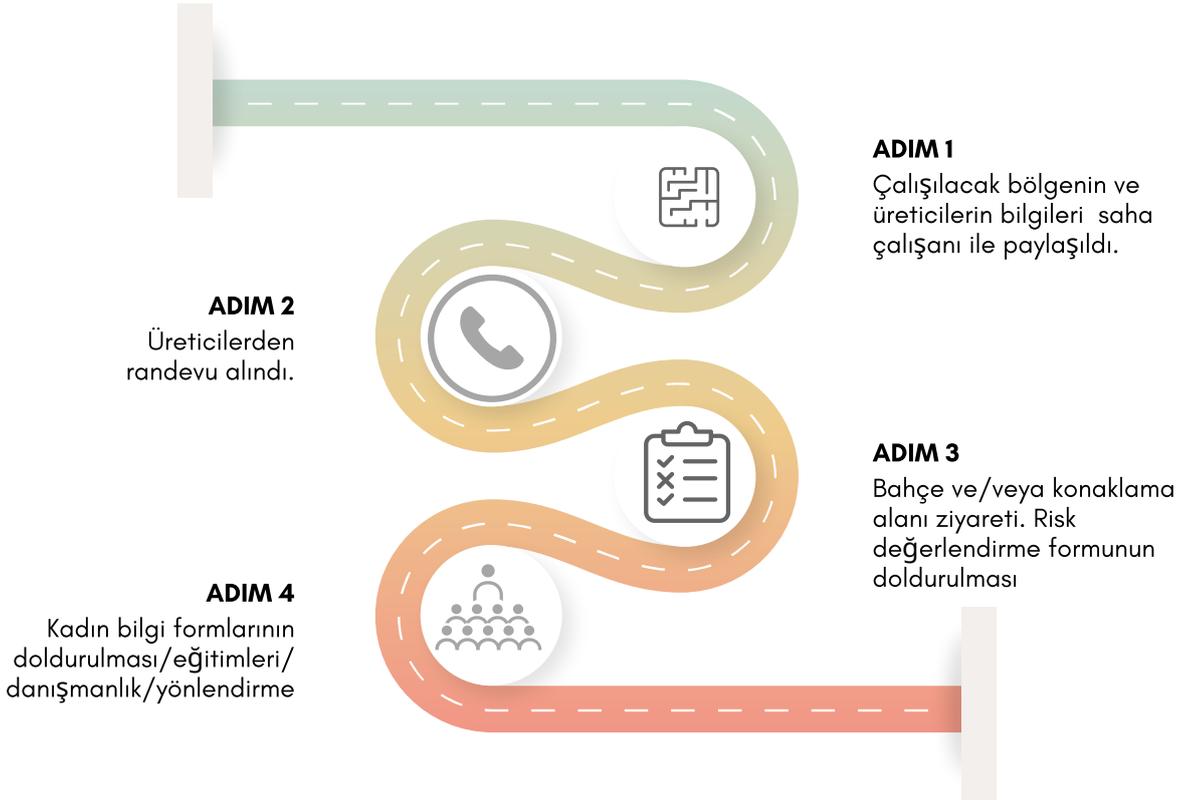


## Kadın/Erkek İşçi Eğitimleri

Kadın saha çalışanları, işçi kadın ve erkekler ile iş sağlığı ve güvenliği, ilkyardım gibi konuları birlikte konuşurken, kadın odaklı bilgiler (kadın hakları, kadın sağlığı ve bedeni) ise kapalı kadın grupları ile çalışılmıştır. Erkek saha çalışanı ise mevsimsel tarım işçisi erkekler, üreticiler ve dayıbaşları ile çalışmalarını sürdürmüştür.

5 ilde 12 kadın ve 1 erkek saha çalışanı, Ağustos ve Eylül ayını kapsayan Hasat süresince; 103 üreticinin fındık bahçelerini ziyaret etmiş, 749 mevsimsel tarım işçisi kadına, 118 on beş yaş altı kız çocuğuna, 646 erkek işçiye ulaşılarak eğitim çalışması yapmıştır.

## Eğitim yolculuğu



5 ilde 12 kadın ve 1 erkek saha çalışanı, Ağustos ve Eylül ayını kapsayan hasat süresince;

103 üreticinin fındık bahçelerini ziyaret etmiş,

749 mevsimsel tarım işçisi kadına, 646 erkek işçiye ulaşılarak eğitim çalışması yapmıştır.

103 üretici üzerinden 749 kadına ulaşılarak; Covid 19 önlemleri ve hijyen, aşı bilgilendirmesi, mevsimsel tarımda işçi hakları, mevsimsel tarımda kadın hakları, kadın sağlığı, işçi sağlığı ve güvenliği konularında eğitim verilmiştir.

Üreticiler ve dayıbaşları üzerinden işçi kadınlardan telefon ile randevu alınarak bahçe çalışması sonrasında konaklama alanlarında eğitimler verilmiştir. Pandemi kuralları gereği işçi grupları konaklama alanlarında bir araya getirilmemiş, her gruba kendi evinde eğitim yapılmıştır. Kadınların yaşam koşulları, ihtiyaçları, mevsimlik tarım işçiliği öyküleri ve geldikleri yerlere ilişkin bilgiler toplanmıştır. Eğitimlerin yanı sıra kadınların yaşam alanları, kişisel sorunları, kamu hizmetleri gibi konularda ihtiyaç duydukları konularda danışmanlık ve yönlendirme yapılmıştır.

Her çalışma bitiminde ise mevsimsel tarım işçilerine hijyen kitleri (ilk yardım çantası maske, şapka, eldiven, dezenfektan, ateş ölçer, hijyenik ped, diş fırçası, diş macunu, kolonya, tırnak makası, sıvı sabun, şampuan, tuvalet kağıdı, havlu peçete, ıslak mendil) ve çeşitli promosyonlar (kısa/uzun kollu tişörtler, çorap, ayakkabı, gıda kolisi, arap sabunu) dağıtılmıştır.

Kadınların eğitim içeriklerinden özellikle kadın sağlığı ve ilkyardım gibi konulara ilgi gösterdikleri ancak konaklama alanlarına yorgun gelmeleri ve sorasında yapacakları işleri düşünmeleri nedeniyle dikkatlerinin dağınık olduğu görülmüştür.



Her çalışma bitiminde ise mevsimsel tarım işçilerine hijyen kitleri (ilk yardım çantası maske, şapka, eldiven, dezenfektan, ateş ölçer, hijyenik ped, diş fırçası, diş macunu, kolonya, tırnak makası, sıvı sabun, şampuan, tuvalet kağıdı, havlu peçete, ıslak mendil) ve çeşitli promosyonlar (kısa/uzun kollu tişörtler, çorap, ayakkabı, gıda kolisi, arap sabunu) dağıtılmıştır.



## Kadın Farkındalık Atölyeleri

Sakarya, Düzce ve Samsun'da gerçekleştirilen kadın atölyelerinde 123 mevsimsel tarım işçisi kadınla bir araya gelindi. Sakarya Karasu'da 21, Düzce Gümüşova'da 50, Samsun'da ise 52 mevsimsel tarım işçisi kadınla; kadın sağlığı ve bedeni, toplumsal cinsiyet, kadın hakları, kariyer ve iş hayatına hazırlık gibi konular üzerine söyleşiler yapıldı. Atölye sonrasında yemek eşliğinde kadınların sağlık konusunda yaşadığı sorunlara dair danışmanlık yapıldı.





## Çocuk Atölyeleri

Sakarya Karasu'da 20 ve Düzce Cumayeri'nde ise 25 çocuk, toplam da ise 45 çocuk ile farklılıklar, ayrımcılık ve eşitlik konuları üzerine söyleşi yapılarak, oyunlar oynandı. Julia Liu 'nun Kısa Kulaklı Tavşancık kitabı okunduktan sonra hikayedeki Tavşan Bonbon üzerinden "Farklı olmak ne demek? Hepimiz aynı olsaydık dünya da nasıl bir yaşam olurdu?" soruları ile tartışma ortamı yaratıldı. Anlatılan hikaye sonrasında çocuklarla resim çalışması yapıldı.

ikinci oturumlarda çocuklarla "beden ve mahremiyet" atölyesi yapıldı, çocuklarla bedenin özel olduğu ve iyi-kötü dokunuş konuşuldu.

Yerel ve işçi çocuklarının bir arada olduğu atölyede çocukların birbiri ile uyum sağlamakta zorlandığı, aynı grupta yer almaktan uzak durdukları gözlemlendi.





## Kadınlara Sağlık Taraması

Sakarya, Düzce, Samsun'da mevsimsel tarım işçisi 121 kadına Akciğer Grafisi, Tam kan sayımı, Hepatit B, D vitamini, CRP testlerini kapsayan sağlık taraması yapıldı. Sağlık taraması her il de gezici tarama aracı ile yapıldı. Sakarya Karasu'da 21, Düzce Gümüşova'da 32, Samsun'da ise 68 kadına ulaşıldı. Sonuçlar kişilere ulaştırıldı ve Eyka'nın hekimi tarafından her bir kadına yaşadığı sağlık problemleri için gerekli yönlendirmeler yapıldı. Kadınlarda yoğunlukla görülen problemler ise enfeksiyon ve anemi oldu. Ayrıca 3 kadına Hepatit B teşhisi konuldu.





## İlk Yardım eğitimleri

Hasat döneminde tarım işçiliği yapan kadınlara ilkyardım farkındalık eğitimi vermek planlanan ilk durumdu. Ancak kadınların yoğun çalışması nedeniyle memleketlerinde eğitim almak istemelerini söylemeleriyle çalışma yaşadıkları illere kaydırıldı. Bunun üzerine 10 kadın ile görüşme yapıldı, çalışma aralığında 1 kadın Sertifikalı Temel İlk Yardım Eğitimi ve belgesini aldı. Diğer 9 kadın ile planlama devam etmektedir.





## Risk değerlendirme

Kantitatif verilerden birisi olan risk değerlendirme formu ile; konaklama alanında temel eşyaların yokluğu, engelli-kronik, bakıma ihtiyacı olan yaşlının varlığı, gebe-lohusa, yeni doğan,18 yaşın altında evli kadın varlığı, konaklama alanında 15 yaş altı çocuk, bahçede çalışan 18 yaş altı çocuk, şiddete uğrayan bireyin varlığı, konaklama/bahçedeki temiz su-tuvalet ihtiyacı, Covid aşı olma verileri elde edildi. Elde edilen bilgiler Progıda, ilçe sağlık ve ilçe ASHB ile paylaşıldı

Hasat süresince ziyaret edilen beş ildeki 95 konaklama alanının risk değerlendirme verileri ise şunlardır;

### Konaklama alanındaki temel eşyaların yokluğu:



46 işçi grubunun konakladığı alanda buzdolabı, çamaşır makinası ve ocağın bulunmadığı, iki ailenin çadırda kaldığı, üç ailenin konaklanan yerdeki evin cam/pencere/duvar eksikliği olduğu, 4 işçi grubunun konaklama alanında tuvaletin bulunmadığı, 4 işçi grubu ise içme sularının kirli/çamurlu aktığını belirtti. Genel anlamda ise sıcak su banyoya ulaşmakta zorluk çektikleri görüldü.

### Konaklama alanında görülen ;



Yeni doğan bebek varlığı \_\_\_\_\_ 4  
1-3 yaş çocuk sayısı: \_\_\_\_\_ 4  
4-6 yaş çocuk sayısı: \_\_\_\_\_ 14  
7-9 yaş arası çocuk: \_\_\_\_\_ 9  
10 ve üstü: \_\_\_\_\_ 81  
Yaşları tespit edilmemiş/belirsiz çocuk: \_\_\_\_\_ 30  
Bahçede çalışan 15 yaş altı çocuk varlığı: \_\_\_\_\_ 176  
Bahçede çalışan 18 yaş altı genç işçi varlığı: 282



### Bahçede tuvalet varlığı:

80 işçi grubunun çalıştığı bahçede tuvalet bulunmazken, 15 bahçede ise tuvaletin bulunduğu tespit edildi.



8 aylık, 4 aylık, 2 aylık ve 2.5 aylık gebe olan 6 kadın Lohusa bir kadın



Astım, kalp, tansiyon gibi rahatsızlıklara sahip 9 kadın

Diyabet hastası olan 3 kadın

18 yaşında kalbi delik 1 kişi

Ayağında mantar rahatsızlığı olan 1 kişi,

Guatr hastalığı olan 1 kişi

Sara hastası olan 2 kişi



### Covid aşı olma durumu:

Temas edilen yaklaşık 1395 işçiden 380'i aşıli iken, 1015'i aşısızdır.



## Aşçı Habibe Bingöl ile Söyleşi

Mevsimsel tarımda 23 yıldır aşçılık yaparak yaşamını sürdüren 41 yaşındaki Habibe ile Düzce Dereköy'de bir araya gelindi. Habibe, ailesi ile birlikte Mersin'den Düzce'ye gelerek mevsimsel tarım işçiliği yapıyor. Kayınbabasının fındık işçisi olarak geldiği bu bahçelere şimdi 18 yıldır kendilerinin ailece gelip çalıştıklarını belirtti.

Kendisi konaklama alanındaki 25 işçiye yemek hazırlarken eşi ve çocukları ise fındık bahçesinde çalışıyor. Sabah 05:00'da kahvaltı hazırlamakla başlayan mesaiyi, saat 12:00 de hazırlanan öğlen yemeği ve akşam yemekleri takip ediyor. Tüm bunlara elde yıkanan bulaşıkları ve neredeyse her gün tandırda pişirilen ekmeği de ekliyor.

Habibe ile aşçı olarak konaklama alanında günlerinin nasıl geçtiği, kadınların mevsimsel tarım işçisi olarak yaşadıkları sorunları, kadın emeğini ve yaşamdan beklentileri üzerine kısa bir röportaj gerçekleştirildi.



## Habibe Bingöl'ün Fındık Yolculuğu

"Gün çok zor geçiyor. Hem yemektir hem sudur, yemek sofraya kur kaldır, bulaşıktır, çamaşırdır, makinaya at ser. Günü çok zor geçiriyoruz. Çocuklara bakması da zaten çok zordur. Çocuklara bakması da zaten çok zordur. O kadar yorgun oluyorum artık yorgunluktan kendimi unutuyorum.. "

"Fındık toplayanlar da yoruluyor biz de yoruluyoruz. Beş dakika ocağın önüne oturabiliyoruz. Onlar beş dakika oturamazlar. 12 saat ayakta fındıklarla savaşıyor. "

"Koşullarımız çok güzel olsun istiyoruz. Suyumuz geliyor iki senedir.... Daha önce yoktu. Su sıkıntı olmuyor. Biz de istiyoruz ki çok güzel geçsin.. Biraz yevmiye yükselsin..Aileler ailelerle güzel vakit geçirsin.. İnsanlara böyle güzel davransınlar güzel şey yapsalar daha güzel olur.."



"Çocuklarımıza bir yardım getirirse devlet.  
Bez olsun mama olsun.. Üst olsun.. Biz de onu bekliyoruz. Burada dağ başındayız.  
Çocuk bakmakta çok zordur.  
Geliyoruz buralara devletimiz bize yardım etsin. Erzak olsun şey yol parası olsun.  
Yol paramızı da patron olsun devlet olsun artık hangisiyse bilmiyoruz onlarda karşılırsa güzel olur.  
Bizde onu çok istiyoruz... " H. B.





“E.Ö. 21 yaşında lise mezunuyum. 6 yıldır mevsimlik tarım işçisiyim. Bir yıl Sakarya'ya 5 yıl da Ordu'ya gittim. Biz mevsimlik tarıma ailece gidiyoruz. Babam çavuş annem aşçıdır. Sabah 7 00 de başlayıp akşam 18 00 de işi bitiriyoruz. Bahçelerde su yok. Büyük bir sorun. Acil durumlara ilgili çantalarımızı beraber götürüyoruz. Lisede ilk yardım eğitimi almıştım. Sizin verdiğiniz eğitimde sağlık, ilk yardım nasıl kullanılacağı anlatıldı, sorunlarımızı sordular. Bahçelerde lavaboya gidilmiyor ya. (Gidiliyor da hani her taraf açık ya tarlada) İster istemez insan zorlanıyor.

Sizin ekibiniz 2-3 defadır yanımıza geliyor. Bu eğitimler iyi geliyor. Bilmeyenler için çok katkı sağlamıştır. Hastalıklara ilk müdahalelerin aktarılması iyi. Bence eğitim yeterli değil. Çünkü erkeklere anlatılmadı sadece kadınlara anlatıldı. Bence aynı şeylerin erkeklere de anlatılması gerekiyordu. Sonuçta bilmeyenler var. Okuma yazması olmayanlar var. Böyle bir ihtiyaç var. Bizim grupta 11-12 erkek vardı. Geçen yıl erkeklere de anlatılmıştı. Ama bu sene anlatılmadı. Onlar da öğrenmek istiyor. Bize pakette (Hijyen seti) verildi. Eldiven olsun maske olsun. Bence onlar da çok katkı sağladı. Mesela maske takmayanlar vardı. Eldiven yoktu elleri tahriş oluyordu. Eldiven ve maske çok iyiydi. Set içinde krem olmasını da isterdim. Sonuçta el ayak mahvoluyor. Bu eğitimler hasat öncesi verilmeli ki insanlar daha dikkatli olsunlar. Öncesi bilmeleri daha fayda sağlar. Bu dersi verdiklerinde bizim bir haftamız kalmıştı. Sona doğru verildi. Başta verilseydi daha iyi olurdu.”

# PROJENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

## ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırma, "Fındığın Yolcusu Kadınlar Projesi" kapsamında hizmet verilen mevsimsel tarım işçisi kadınların sosyo-demografik durumlarının tanımlanması ve yapılan eğitimlerin etkisinin saptanması amacıyla yapılmıştır.

## YÖNTEM

**ARAŞTIRMA EVRENİ :** Tanımlayıcı özellik taşıyan araştırmanın evrenini, Ordu, Sakarya, Düzce, Giresun ve Samsun'da Olam Progida'nın tedarik zincirindeki bahçelerde çalışan kadınların arasından eğitim çalışmamıza dahil olan 749 kadın oluşturmaktadır.

**ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİ:** Kantitatif çalışmanın örneklemini; 07.08.2021- 20.09.2021 tarihleri arasında eğitim çalışmasına katılıp gönüllü olarak formları yanıtlamayı kabul eden 630 kadın oluşturmaktadır. Kalitatif çalışmanın örneklemini ise hasat zamanı eğitim çalışmasına katılan kadınlar arasından rastgele sayılar tablosu kullanılarak randomize yöntemle seçilen araştırmaya katılmaya gönüllü 21 kadın oluşturdu.

### VERİ TOPLAMA ARAÇLARI:

Kantitatif veriler; araştırmacılar tarafından literatür doğrultusunda hazırlanan 7 bölüm ve toplam 38 sorudan oluşan kadın bilgi formu ve 16 kriterden (konaklama alanında temel eşyaların yokluğu, engelli-kronik, bakıma ihtiyacı olan yaşlının varlığı, gebe-lohusa, yeni doğan,18 yaşın altında evli kadın varlığı, konaklama alanında 15 yaş altı çocuk, bahçede çalışan 18 yaş altı çocuk, şiddete uğrayan bireyin varlığı, konaklama/bahçedeki temiz su-tuvalet ihtiyacı, Covid aşısı olma) oluşan risk değerlendirme formu üzerinden elde edildi. Kadın bilgi formu; " gelinen ile", "sosyo-demografik bilgileri", "doğurganlık bilgilerini", "fındık hikayesi", "hasatta yaşam", "bahçede çalışma" ve "ihtiyaçlar" bölümlerinden oluşmaktadır. Kalitatif veriler ise; yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu ile elde edildi. Formda; "mevsimlik tarımda yaşadıkları sorunlar", "katıldıkları eğitim içeriği", "eğitmen ve materyallerle ilgili düşünceleri" ve "geleceğe ilişkin eğitim taleplerinden" den oluşmaktadır.

## VERİ TOPLAMADA İZLENEN YOL

Kadın bilgi formu eğitimlerden önce kadınların konaklama alanlarında kendileri (okuma yazması olmayanlar için eğitmen yardımı ile) tarafından, kişilerin onayı ile doldurulmuştur.

## VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmanın kantitatif verilerinin analizinde IBM SPSS Statistics 23.0 versiyonu kullanıldı. OGT'ları deşifre sonrası tematik analiz ile değerlendirildi.

## ARAŞTIRMANIN SORULARI VE SINIRLILIKLARI



### Araştırmaya yön veren sorular:

- Mevsimlik tarıma gelen kadınlar hangi illerden geldiler?
- Kadınların sosyo-demografik ve doğum özellikleri nedir?
- Kadınların fındık hikayesi nedir?
- Hasatta yaşam kadınlar için nasıl?
- Bahçede çalışma kadınlar için nasıl?
- Kadınların ihtiyaçları nelerdir?
- Eğitim çalışması ihtiyaçlarına karşılık veriyor mu?
- Eğitim planlaması doğru mu?

### Araştırmanın sınırlılıkları:

Eğitim sonrasında her bir kadını tanımak amacıyla hazırlanan, kadın bilgi formları doldurulurken konaklama alanındaki rollerini yerine getirme kaygısı nedeniyle zaman sıkıntısı yaşamışlardır. Kadın bilgi formundaki sorular, mevsimsel tarım işçisi kadınların okuma-yazma sorunları nedeniyle kimi zaman başkasından destek alınarak doldurulmuştur. Bu durumda kendini rahatlıkla ifade etmesini zorlaştırmıştır. Mevsimsel tarım işçisi kadınlar, ana dillerinin Kürtçe olması nedeniyle kadın bilgi formundaki soruları anlama ve kavrama noktasında sıkıntı yaşamışlardır. Hasat zamanı konaklama alanlarının kalabalık olması mevsimsel tarım işçilerinin kendi sorunlarını sınırlı bir zamanda ve kalabalık bir ortamda paylaşmasına neden olmuştur.

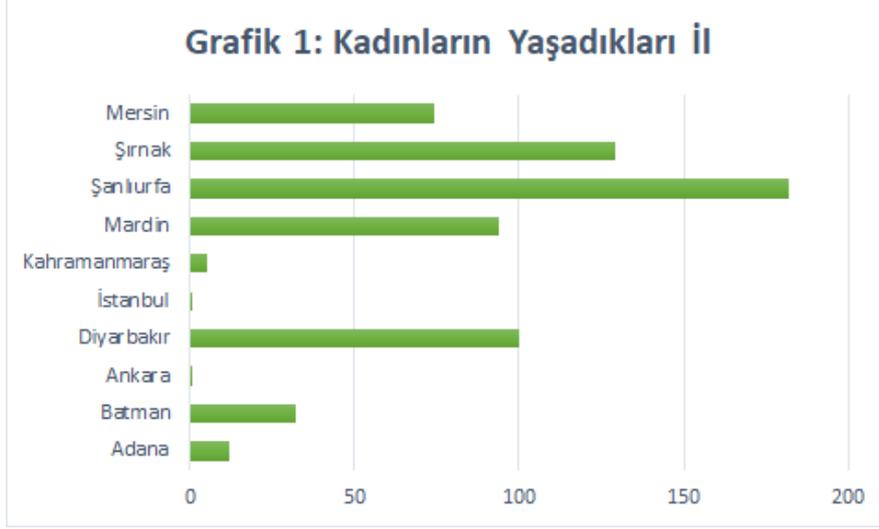


## BULGULAR VE TARTIŞMA

### 1. Geline il



Projeye katılan mevsimlik tarım işçisi kadınların %28,9'u Şanlıurfa'dan, %20,5'i Şırnak'tan fındık hasadına gelmişlerdi.



Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Batman, Mardin, Şırnak gibi iller başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nden sayıları milyonlarla ifade edilen gezici mevsimlik işçi ilkbahardan başlayıp sonbahara kadar Türkiye'nin farklı bölgelerine çalışmaya gidiyor.

- Türkiye'de yılın her ayında örtü altı seracılık ve sebze hasadı yapılıyor.
- Mevsimlik tarım işçileri Mayıs-Haziran, Eylül-Kasım arasında Eskişehir, Ankara, Konya, Afyon, Niğde, Amasya, Yozgat, Bitlis'te şeker pancarı topluyor.
- 15 Mayıs-15 Haziran arasında şekerpancarı tarlalarında çapalama; 1 Ekim-30 Kasım tarihleri arasında da pancarın hasadı yapılıyor.
- Mevsimlik tarım işçileri Mayıs ayında Aksaray'da ayçiçeği toplamaya,
- Mayıs-Temmuz-Eylül aylarında Rize'ye çay hasadına,
- Haziran ayının sonundan Ağustos ayının başına kadar Malatya ve Elazığ'a kayısı toplamaya,
- Ağustos ve Eylül aylarında Ordu, Giresun, Rize, Samsun, Zonguldak, Sakarya, Kocaeli ve Düzce'ye fındık toplamaya,
- Eylül ayından Mart ayına kadar Adana, Mersin, Hatay, Antalya'ya narenciye bahçelerinde çalışmaya gidiyor.
- Eylül ayından Kasım ayına kadar da Türkiye'de mevsimlik işçilerin bir bölümü pamuk hasadına katılıyor.





Çalışılan il	Gelinen il	Kişi sayısı
Düzce	Ankara	3
	Batman	11
	Diyarbakır	25
	Pendik	1
	Kahramanmaraş	7
	Mersin	71
	Mardin	69
	Şanlıurfa	39
	Şırnak	44
Sakarya	Adana	9
	Batman	15
	Diyarbakır	58
	Mardin	36
	Şanlıurfa	22
	Şırnak	49
Ordu	Batman	12
	Diyarbakır	13
	Şanlıurfa	25
Giresun	Diyarbakır	13
	Siirt	6
	Şanlıurfa	25
Samsun	Adana	5
	Mersin	5
	Şanlıurfa	67

Değerlendirmeye katılan kadınların %42,9'u Düzce, %30'u Sakarya, %8'i Ordu, %7'si Giresun, %12'si Samsun'dan idi.

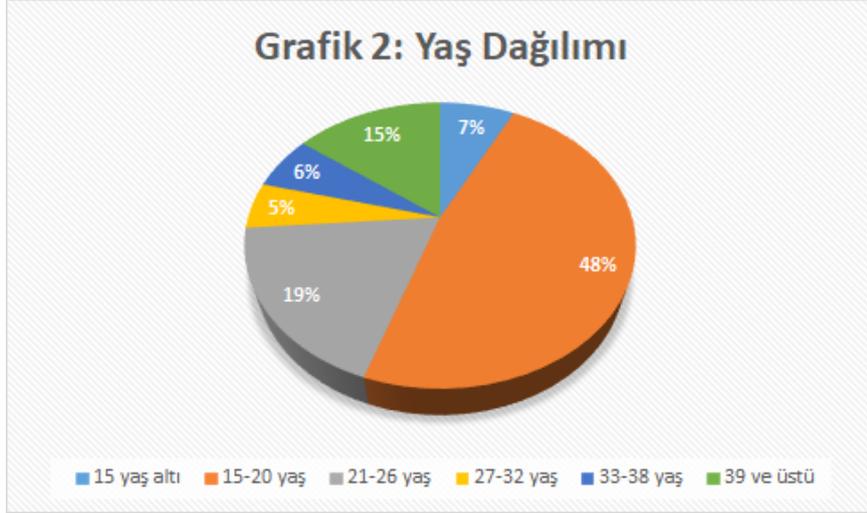
Dünya fındık üretiminin yaklaşık % 65-70'ini, ihracatının ise % 70-75'ini karşılayan Türkiye dünyanın en önemli fındık üreticisi ve ihracatçısı konumundadır. Fındık tarımı bölge halkı tarafından çoğunlukla ikinci iş/ek gelir olarak gerçekleştirildiği için, ortalama bir ay süren hasat döneminde iş gücü ihtiyacı, büyük ölçüde yerel işçilerden karşılanamamakta, bu nedenle bölge mevsimlik göç almaktadır (23).

Büyük çoğunluğunu Doğu ve Güneydoğu illerinden gelenlerin oluşturduğu mevsimlik tarım işçilerinin sayısı tam olarak bilinmemekte, kayıt dışı çalışanlar ve çocuklarla birlikte sayının bir milyonu bulunduğu belirtilmektedir (6).



## 2. Demografik durum

Çalışmaya katılan mevsimlik tarım işçisi kadınların %48'i 15-20 yaş, %19'u 21-26 yaş arasındadır.



Mevsimsel tarım işçilerinin kalabalık bir aile yapısına sahip olması, yoksulluk sorunlarını yoğun yaşamaları, tüm bireylerin gezici/geçici koşullarda birlikte göç ederek çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Ailedeki her bireyin bütçeye yapacağı katkı düşünüldüğünde, çalışan genç ve çocuk sayısının da bu sebebe bağlı olarak arttığı görülmektedir.

Isparta'da 2016 yılında gezici ve yerli işçiler arasında yapılan karşılaştırmalı analizde de benzer sonuçların çıktığı görülmüştür. Mevsimlik işçi grubunun %64'ü 15-25 yaş arası, yerli işçi grubunun %29'u 15-25 arasındadır. (24)





Kadınların %32,4'ü lise, %23,2'si okur-yazar, %12,2'si okumaz-yazmazdı.



Eğitim seviyeleri incelediğinde lise mezunlarının ağırlığı dikkat çekmektedir. Gezici/geçici koşullarda eğitime devamlılığın zorluğu, sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle eğitimin maliyetli hali kadınların çoğunlukla ilköğretim ve lise düzeylerinde kalmalarına neden olmuştur. Ayrıca yaklaşık iki yıldır devam eden pandemi ile okulların kapanması, eğitimin uzaktan yapılması, bu eğitime sadece interneti ve tableti/bilgisayarı/telefonu olanların erişebiliyor oluşu fırsat eşitsizliğini derinleştirerek eğitime devamlılık oranını düşürmüştür. Kırsal bölgelerde iş bulma imkanlarının zayıf olması özellikle de kadınların çalışabilecekleri alanları daraltmaktadır. Bu durumun yaratacağı işsizlik, umutsuzluk ve inançsızlık gibi kaygılar kadınları, aile geleneğine dönüşen gezici/geçici mevsimsel tarım işçiliğinde çalışmaya mecbur bırakmaktadır.



“17 yaşına girdim. Fındığa 4. yıldır gidiyorum. 8 kardeşiz. Ben 2 numarayım. Bizim büyükler halamlar amcamlar fındığa gidiyordu. Ama onlar hepsi benden büyük 24-25 yaşında. Okul yoktu. Boş kalacağıma gideyim çalışayım dedim.” M.V. 17 yaş





Ayrıca yaş oranı arttıkça okuma yazma bilmeme durumunun ise arttığı görülmektedir.



“Üniversiteye hazırlanıyorum. Hedefim hemşirelik ya da eczacılık. Mevsimlik tarıma 2 yıldır gidiyorum.” F.Y. 19 yaş

“Benim üniversitede ikinci yılım. Ardahan’da Coğrafya öğretmenliği okuyorum. Burs bana çıkmıyor diye ailen beni göndermedi. Para da yoktu. O yüzden öyle kaldı. Gidemedim. Yurt çıkmayınca kalacak yer problemi oluyor ee para da olmayınca. Okulu da donduramadım. Çünkü dondurmaya da vakit geçmişti. Anca ben işten geldim. Tarlalarda da şebeke çekmiyordu. Geldiğimde dondurmada bitmişti. Yatay geçiş hepsi bitmişti. Öyle kaldı. İşte hibrit var. Yarı online yarı yüz yüze. Online olanları giriyorum. Yüz yüze olanlar kalıyor. Böyle nasıl gidecek ben de bilemiyorum. Bana yurtta çıkmıştı abim parasını da göndermiş ama benim yerime başkasını vermişler. Yurt iptal olmuş. Çok kötü oldu. Ocakta yatay geçişler var belki geçerim başka bir bölüme. Elimde tek kalan bu başka çarem kalmadı. Bu kadar emek harcadım. Bu mevsimlik iş yüzünden sürekli geride kaldım. Benim arkadaşlarımla son yılları. Benim de bitirmem gerekiyor ama ben daha ikinci sınıf. Onu da doğru dürüst beceremedim.”  
C.İ. 23 yaş





Kadınların %43,3'ü köyde, %32,9'u ilçede yaşadıklarını, %70,3'ü anadil olarak Kürtçeyi kullandıklarını, %81,6'sı sosyal güvencelerinin olmadığını belirtmişlerdir.

İşçilerin çoğunluğunun köyde yaşıyor olması, sosyo-ekonomik anlamda düzenli bir gelire sahip olamadıklarını, yaşamlarını tarım ve hayvancılık ile sürdürdüklerini göstermektedir.

		N	%
YAŞANILAN YER	Şehir merkezi	148	23,5
	İlçe	207	32,9
	Köy	273	43,3
	Çadır	2	0,3
KULLANILAN DİL*	Türkçe	242	38,4
	Kürtçe	443	70,3
	Arapça	97	15,4
	Diğer	14	2,2
SOSYAL GÜVENCE	SGK	92	14,6
	Bağkur	24	3,8
	Yok	514	81,6
TOPLAM		630	100

\* Birden fazla yanıt verilmiştir.

Tarım işçiliğini çoğunlukla Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan, ana dili Kürtçe olan kadınların yapıyor olması, onların gittikleri illerde diğer insanlarla iletişim sorunu yaşama olasılıklarını düşündürmektedir. Bunu dikkate alarak yapılan hizmetlerin dilinin çok dilli olması konusunda özen gösterilmelidir.

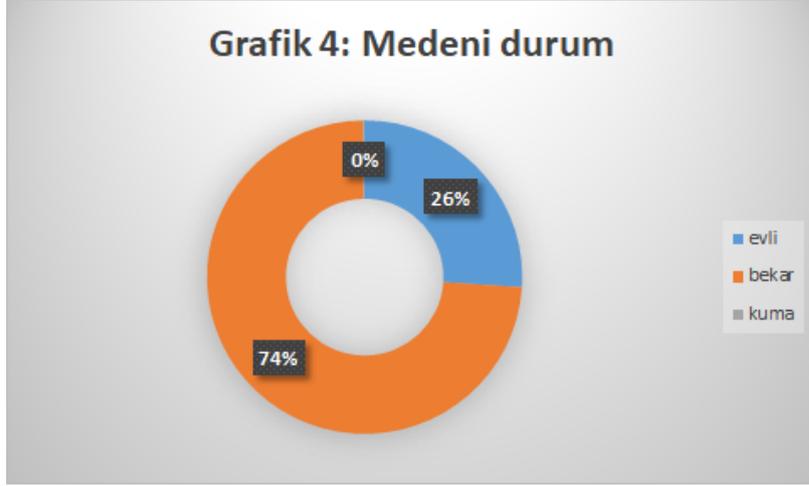
Mevsimlik işçi kadınların %81,6'sının herhangi bir sağlık güvenceleri bulunmamaktadır. Sabit bir işe sahip olmayan tarım işçilerinin düzensiz yaşam koşulları karşısında sağlıkları için hizmeti ücretli almaları onların ekonomik durumları ile bağdaşmamaktadır. Bu göz önüne alındığında hizmet almaktan çekindikleri, ihmal ettikleri görülmektedir.



### 3. Evlilik/doğurganlık/çocuk sayısı



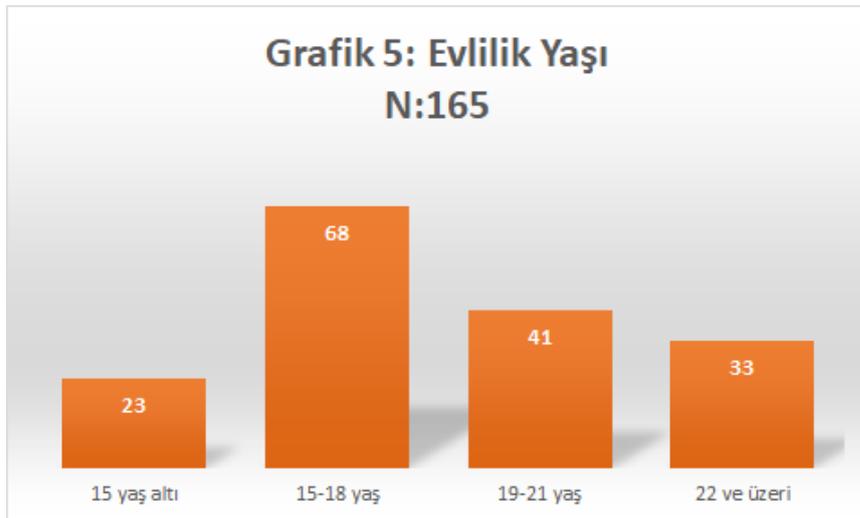
Mevsimlik tarım işçisi kadınların %74'ü evli değildi; evli olanların %68'i 15-18 yaşında evlendiklerini, %60'ı görücü usulü ile evlendiğini belirttiler.



Mevsimlik tarım işçisi kadınların evlilik yaşı bu alanda yapılan diğer çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (12,13,14 25). Yılda ortalama 4-7 ay süren göç hali kız çocuklarının eğitim sürelerinin kılmasına, evlenme yaşının aşağı düşmesine ve doğurganlıklarının da artmasına neden olmaktadır. (26)

Kız çocuklarının erken yaşlarda çocuk bakımı-yemek-temizlik gibi ev içindeki "görünmeyen işler" ile uğraşması psikolojik ve ekonomik anlamda güçsüz hissetmesine neden olmaktadır. Bu durum beraberinde aile içinde şiddet yaşama ihtimalini artırmaktadır.

Erken yaşta yapılan evlilikler çocuk hakları ihlalidir ve kız çocuklarını bedensel ve ruhsal açıdan olumsuz etkilemektedir.



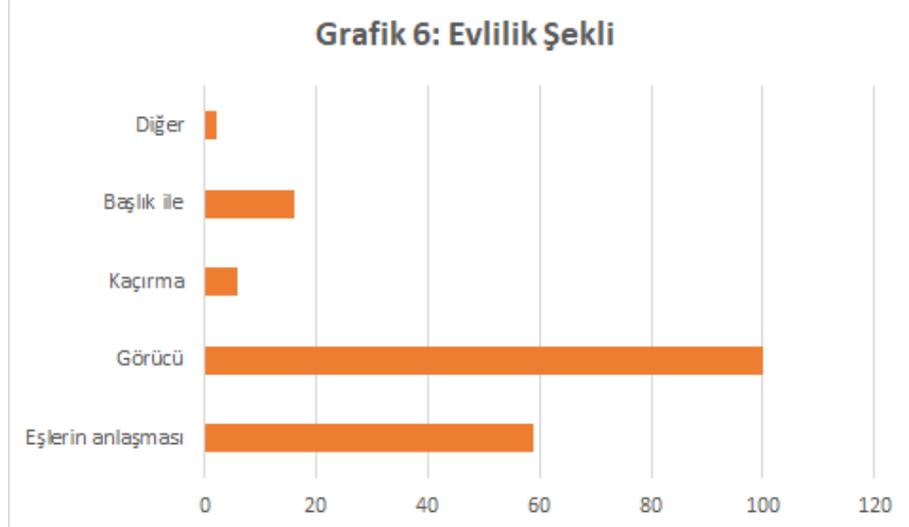


Kadınların %60'ı görücü usulü ile evlenmiştir. Kadınların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum ve kültürel yapı evlenme biçimini etkileyebilmektedir.

Tarımsal üretimin yoğun olduğu kırsal alanlarda hayvancılık, bahçecilik, sebzeçilik ve mevsimsel göç üzerinden yapılan işlerin aile içerisindeki akraba ilişkileri yoluyla hallediliyor olması özellikle kız çocuklarını birer iş gücü olarak görülmesine neden olmaktadır (26). Bu durum aile mirasının ve toprak mülkiyetinin başka aileler ile paylaşılmak istenmemesine evliliklerin görücü yahut "başlık parası" gibi yollarla yapılmasına sebebiyet vermektedir.

İlkkaracan'ın çalışmasında (25) belirttiği gibi kadının aile ve toplum içindeki statüsü nedeni ile görücü usulü ile evlenme geçerliliğini korumakla beraber, diğer taraftan evliliklerini "eşlerin anlaşma" yolu ile yaptıklarını belirtenlerin oranı da dikkat çekmektedir. Bu durum gelişen dünya sistemi, teknoloji, kadınların eğitim ve çalışma hayatında daha aktif olması kendi hayatlarında daha karar verici olduklarını düşündürmektedir.

**Grafik 6: Evlilik Şekli**





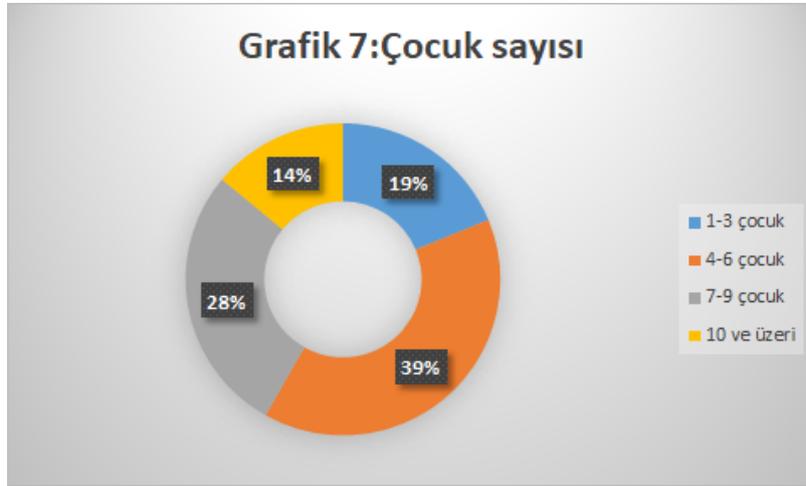
Mevsimlik tarım işçisi kadınların %36,4'ü 19-21 yaşında ilk gebeliği yaşadıklarını, %39'u 4-6 çocuğa sahip olduklarını ifade ettiler.

**Tablo 3: Kadınların ilk gebelik yaşı**

	n	%	
İLK GEBELİK YAŞI	14-15 yaş	16	9,7
	16-18 yaş	42	25,5
	19-21 yaş	60	36,4
	22-24 yaş	20	12,1
	25 ve üzeri	27	16,4
TOPLAM	165	100	

Göçer ve arkadaşlarının (27) mevsimlik tarım işçisi kadınlarla yaptıkları araştırmada da evli kadınların ilk gebelik yaşları 15-20 yaş arasında yoğunlaşmıştır. Mevsimlik tarım işçisi kadınların asıl yaşam alanı olan Doğu-Güneydoğu bölgelerinde yapılan araştırmalarda da; kadınların erken çocuk sahibi olma, düşük sosyoekonomik düzey, genç yaş evlilik, doğum öncesi bakımın yetersizliği, gezici/geçici işte çalışma anne ve bebek sağlığını bozduğu görülmektedir. Erken evlilik ve buna bağlı erken yaş gebelikler geçmişe kıyasla azalsa da hala bölgede etkinliğini kültürel olarak göstermektedir (12,13,14,18,25).

**Grafik 7:Çocuk sayısı**



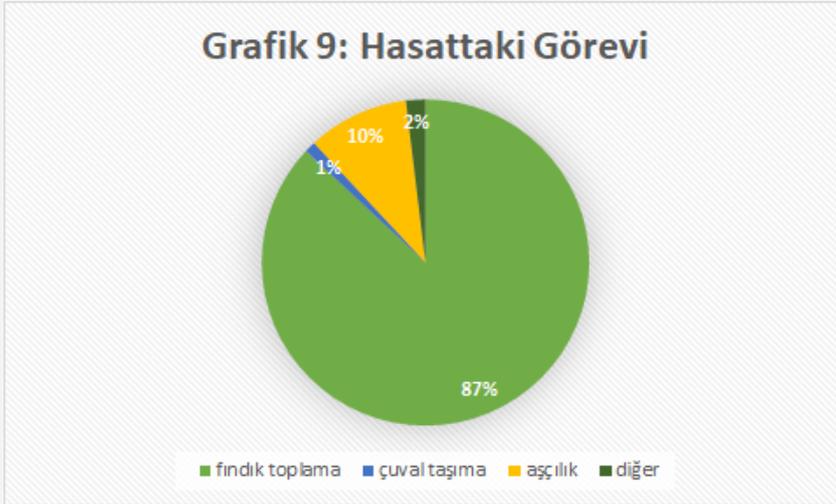
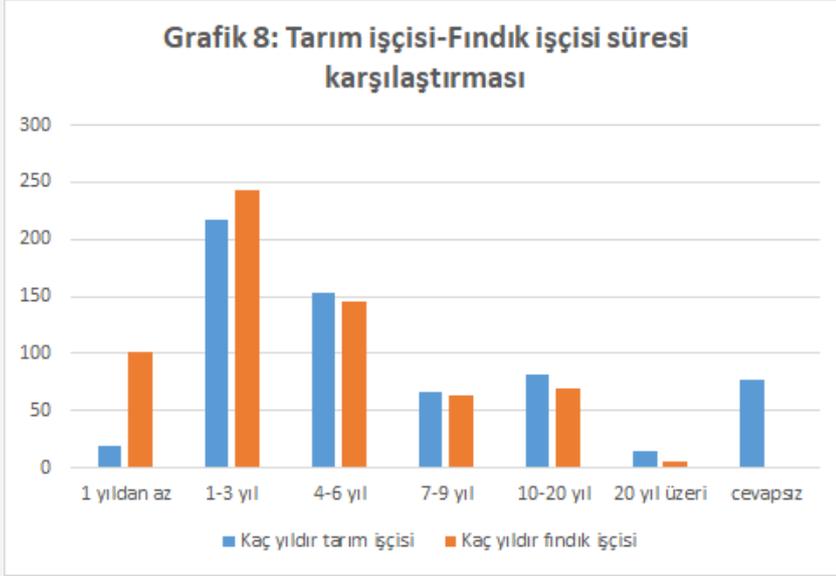
İlk evlilik yaşı ve kadının doğurganlık sayısı, gebeliğe ilişkin risklerin de belirleyicisi olabilmektedir. Erken yaş evliliklerin gerçekleştiği toplumlar, erken yaşta çocuk sahibi olma ve kadının uzun bir doğurganlık dönemi nedeniyle çok sayıda doğumun gerçekleştiği toplum olma eğilimindedirler (28).



#### 4. Fındık hikayesi



Mevsimlik tarım işçisi kadınların %34,4'ü 1-3 yıldır, %24,2'si 4-6 yıldır tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Bu kadınların %38,6'sı 1-3 yıldır, %23,2'si 4-6 yıldır fındık hasadında çalışmaktadır. Kadınlara fındık hasadında ne iş yaptıkları sorulduğunda %87'si fındık toplama, %10'u aççılık olarak yanıtlamışlardır.



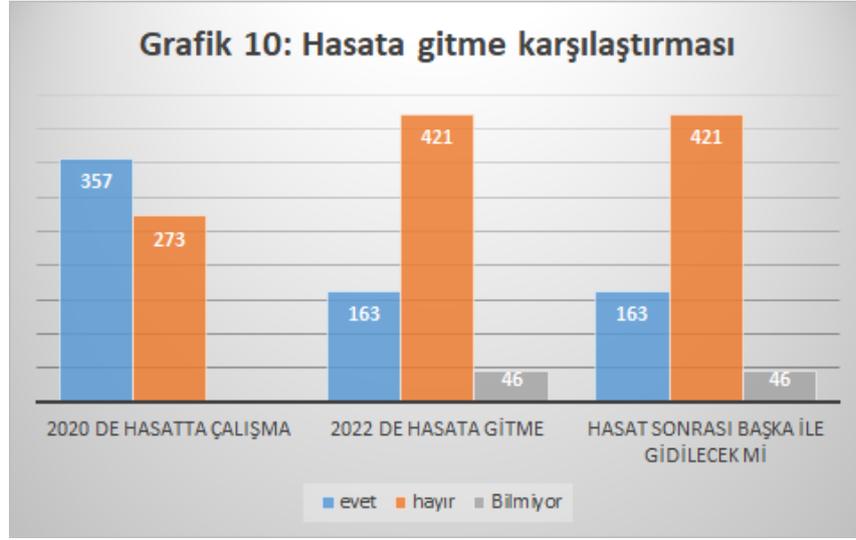
İşçi kadınların %38,6'sının 1-3 yıldır fındık hasadında bulunması, gelen işçi grubunun çoğunluğunun genç işçi grubunda olduğunu göstermektedir. Covid-19 pandemisi nedeniyle artan işsizlik, okulların kapalı olması gibi sebepler tarım işçiliği ile ilk defa tanışan genç işçi grubunun sayısını artırmıştır.



%24,2'sinin 4-6 yıldır tarım işçiliğinde çalışıyor olması yoksulluk, mülksüzleşme, geleceğe dair inançsızlık gibi durumların, bu işçiliği uzun erimli devam ettirilen bir mesleğe döndüğünü göstermektedir.



Kadınların 2020 de, 2022 de mevsimlik tarımda çalışma durumları ve fındık hasadının ardından başka ile gitme durumları sorgulanmıştır. Kadınların %56,7'si 2020'de tarım işçiliğinde çalışmış, %26'sı fındık hasadının ardından başka ile çalışmaya gideceğini, %67'si 2022 de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmayacağını ifade ettiler.



Tarım işçisi kadınların 2020 yılında yarısından fazlası çalışmazken bu hasatta çalıştıkları, ama 2022 hasadında çalışmak istemediklerini belirtmeleri dikkat çekicidir.

Bu durum grubun içindeki lise ve üzeri eğitim durumunda olan kadınların başka arayışları olduğunu, uzun çalışma saatlerine, güvencesiz gezici/geçici koşulları olan bir yaşam döngüsüne devam etmekten kaçındığını düşündürmektedir.

**Tablo 4: Yolculuk**

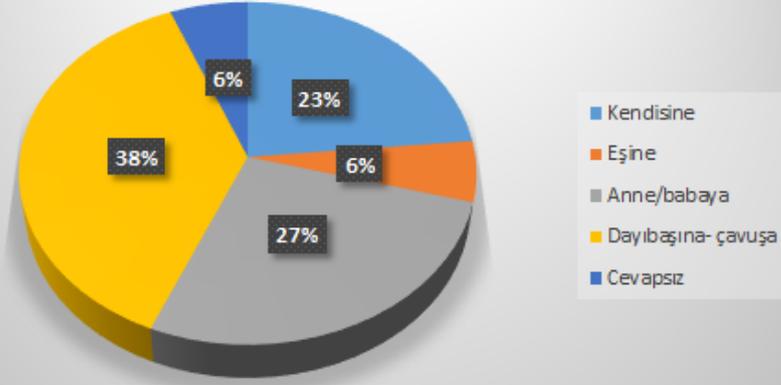
		N	%
Hasada kimle geldi	Dayıbaşı-çavuş	539	85,6
	Aile bireyleri (abi-kuzen...)	91	14,4
Yol ücretini kim ödedi	Kendileri	530	84,1
	Dayıbaşı	68	10,8
	Bahçesahibi	32	5,1
<b>TOPLAM</b>		<b>630</b>	<b>100</b>

Mevsimlik tarım işçilerinin %85,6'sı dayıbaşı ile fındık hasadına gelmiş ve %84,1'i yol paralarını kendilerinin ödediğini belirtmişlerdir. Bahçe sahiplerinin yol masraflarını karşılamaması, işçilerin sağlıksız ve güvensiz bir şekilde yolculuk etmesini zorunlu kılmaktadır.

Birçok tarım iş kolunda işçiler, ulaşım maliyetini düşürmek için kalabalık ve güvensiz araçlarda, 24 saati aşan seyahatler yapmaktadır. Bu durum trafik kazalarının ve işçi ölümlerinin yaşanmasına neden olabilmektedir.



**Grafik 11: Günlük ücreti alan**



Kadınların %38'i günlük ücretlerini dayıbaşı/çavuşun aldığını, %27'si anne/babasının aldığını söylediler. İşçi kadınlardan yarısından fazlasının ücretlerini kendilerinin dışında kişilerin almasının toplum içinde ekonomi yönetiminin erkek üzerinden gitmesi düşüncesi yer almaktadır. Ataerkil toplum içinde kadınların ekonomik süreçlerde söz haklarının olmaması kadar sosyal hayatlarında da yoktur. Yoğun emek işçiliği yaparak üretimde yer alan kadınlar kendi hayatlarında söz sahibi değillerdir.

**Tablo 5: Hasada çocuk getirme**

		N	%
Hasada çocuk getirdi	evet	129	20,3
	hayır	376	59,7
	cevapsız	125	19,8
Kaç çocuk geldi? (n:129)	1-2 çocuk	58	45,0
	3-4 çocuk	46	35,7
	5 ve üzeri	25	19,3

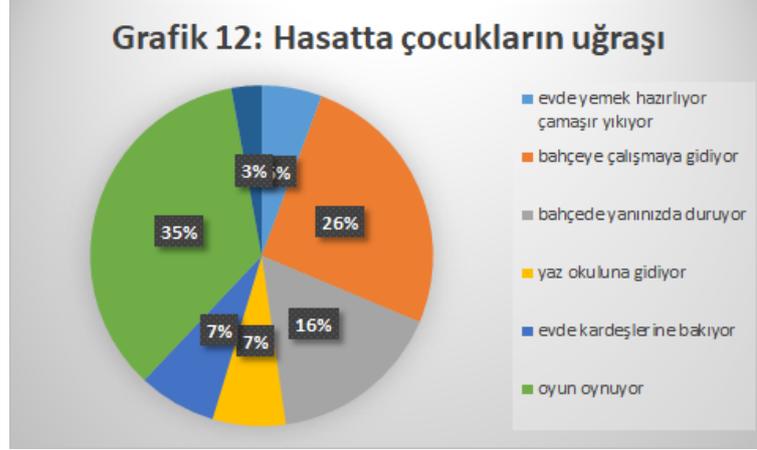
Mevsimlik tarım işçilerinin %45'i yanlarında 1-2 çocuk getirdiğini ifade ettiler.

İşçilerin konakladığı ve çalıştığı yerlerde yapılan risk raporlarından da görüldüğü üzere; hasatta 0-18 yaş arası yaklaşık 600 çocuğun varlığından söz edilebilmektedir. Aileleri ile birlikte gelmek zorunda kalan çocuklar fiziksel, psikolojik ve sosyal anlamda birçok risk ile karşı karşıya kalmaktadır.





**Grafik 12: Hasatta çocukların uğraşı**



Mevsimsel tarım işçiliği yapılan ailelerin kendileriyle getirmek zorunda kaldıkları çocukların %35'i çocukların konaklama alanlarında kalarak vakit geçirdiği %26'sının ise bahçeye giderek çalıştığı görülmektedir. Geri kalan çocuklar ise konaklama alanında kalarak yemek-çamaşır-bulaşık ve çocuk bakım işleriyle ilgilenerek birer "ücretsiz aile işçisi" olup aile işlerine destek olmaya çalışmaktadır. Hasada gelen mevcut çocuk profilinin çoğunlukla 10-18 yaş aralığında olması bu durumu güçlendirmektedir.

Kalınan bölgede yaz okuluna gidebildiğini söyleyenlerin oranının %7'de kalması, yaz okullarının yaygınlaştırılmasının ve ailelerin çocukların katılımı yönünden desteklenmesinin acil bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

**Grafik 13: Çocuklar için duyulan ihtiyaçlar**



Tarım işçisi kadınlar çocukları için %39 sağlıklı beslenme, %31 güvenli oyun alanı, %25 ile okula gitme ihtiyaçlarını sıralamışlardır.





Tarımda çalışan çocuklar, konaklama alanındaki yetersiz beslenme koşullarından, uzun çalışma saatlerinden ve kötü hava koşulları bakımından risk altındadırlar. Gelişimlerini henüz tamamlamamış olmaları ve dengesiz beslenme nedeniyle de hızlı hasta olabilme potansiyellerine sahiptirler. Tüm bunlara ailelerin sosyo-ekonomik düzeylerinin kötü hali, yoksulluk gibi durumlarda eklenince çocuk işçiliği de çocuklar açısından riskleri artırmaktadır. Gezi/geçici koşullarda yapılan tarım işçiliği çocukların fiziksel ve ruhsal anlamda iyilik halinde olmalarını engelleyen bir yapıya sahiptir.

UNICEF ve ILO'nun Haziran 2021 yılında hazırladığı son raporda çocuk işçi sayısının son 20 yıldır ilk kez artarak 160 milyona yükseldiğini, COVID-19 salgını nedeniyle 9 milyon çocuğun daha risk altında olduğunu belirtmiştir. Çocuk işçi olarak çalıştıran çocukların yüzde 70'i(112 milyon) tarım sektöründe olduğu paylaşılmıştır (10).

Çocuk işçiliğinin yaygınlığı Türkiye içinde önemli bir sorundur. TÜİK'in 2019 yılında yaptığı 5-17 yaş grubundaki "Çocuk İşgücü Araştırması" na göre bir ekonomik faaliyette çalışan 5-17 yaş grubundaki çocuk sayısının 720 bin kişi olduğu ancak bu sayı içerisinde 5 yaşında çalışan çocuğun bulunmadığı tespit edilmiştir. Çalışan çocukların %79,7'sini 15-17 yaş grubundakiler, %15,9'unu 12-14 yaş grubundakiler, %4,4'ünü ise 5-11 yaş grubundaki çocuklar oluşturmuştur. Cinsiyete göre incelendiğinde, çalışan çocukların %70,6'sını erkek çocukların, %29,4'ünü ise kız çocukların oluşturduğu görülmüştür (29).

Yaş grubuna göre sektörler incelendiğinde; 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların %64,1 ile tarım sektöründe 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların ise %51,0 ile hizmet sektöründe ağırlık kazandığı ortaya çıkmıştır (29).

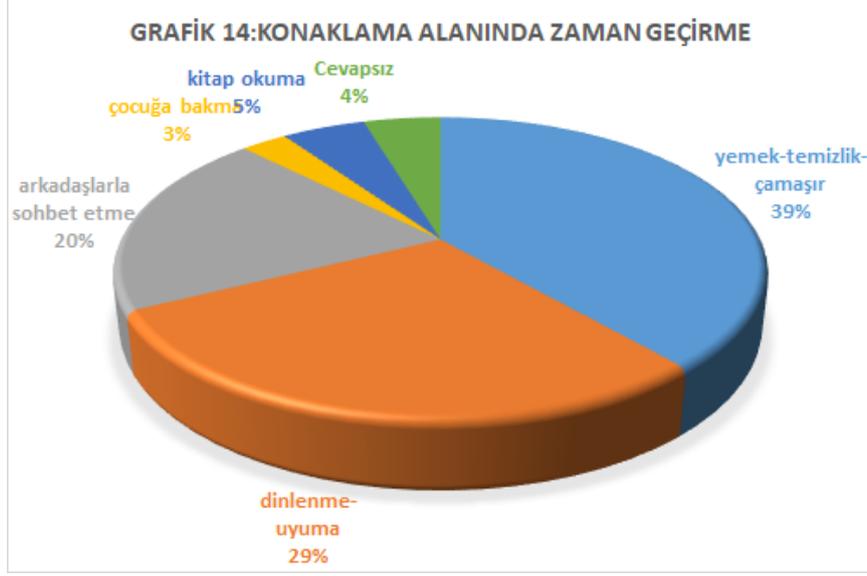
ILO mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında yürüttüğü projelerdeki kapsayıcı müdahale modeliyle 2023 yılı sonu itibarı ile toplam 18.300 çocuğun çalışma hayatından çekilmesini ve/veya çalışmaya başlamasının önlenmesini hedefliyor.





## 5. Hasatta yaşam

Mevsimlik tarım işçisi kadınların %39'u çalışma sonrası yemek-temizlik-çamaşır işleri ile uğraştıklarını, %29'u dinlendiklerini belirtmişlerdir.



Kadınlar bahçede çalışmanın dışında hanenin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında da yoğun emek harcar. Geçgin'in araştırmasında kadınlar tarım dışında bu işlere günde 3-4 saat ayırdıklarını belirtmişlerdir. Mevsimlik tarım işçisi kadının toplumsal cinsiyet rolü eşitsizliğini koruyarak tarımda da devam etmektedir (30).

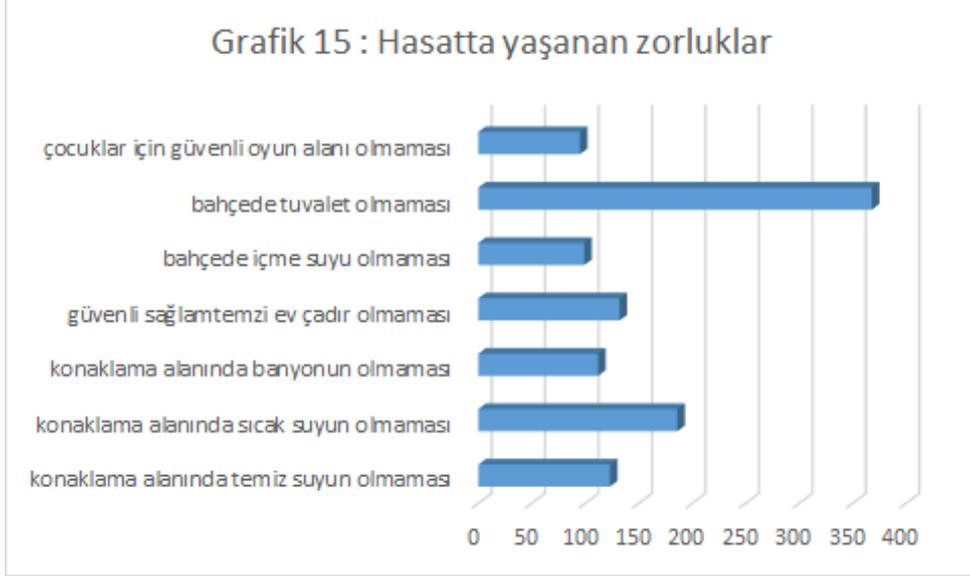
“Herkes tarlaya gittikten sonra ben de akşam yemeğini yapıyorum. Gittiğimiz gruplar bazen 16 bazen 19 bazen 22 kişi de olabiliyor. Gelenlerin çocukları da oluyor. Küçük çocuklar yanımda kalıyor. 15 yaş altı kimse çalışmıyor. Akşam 6 00 da iş paydos olunca herkes gelip yemeğini yer. Bazı bahçelerde aşçı bulaşıkları yıkıyor. Bizim bahçede herkes kendisi yıkıyor. Ben işçiler gelmeden su ısıtıyorum. Tarlalar çok tozdur. Gelip o sıcak sudan alıp duş alıyorlar. “ K.Ö. aşçı



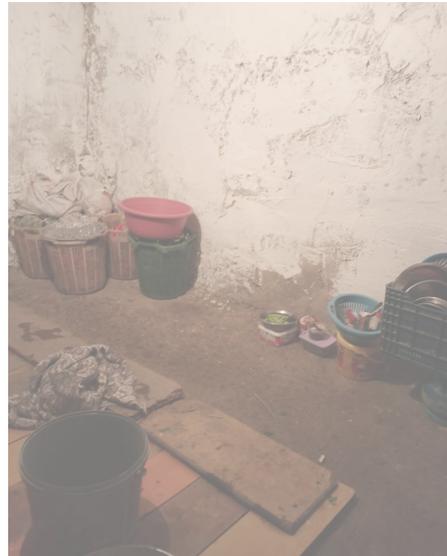


Kadınlar hasatta yaşadıkları sorunları %58,4 bahçede tuvaletin olmaması, %29,5 konaklama alanında sıcak suyun olmaması, %21 güvenli-sağlam-temiz barınma alanının olmaması olarak ilk 3 de sıraladılar. Konaklama alanlarında yapılan risk değerlendirme çalışmasında 46 işçi grubunun konakladığı alanda buzdolabı, çamaşır makinası ve ocağın bulunmadığı, genel olarak sıcak ve temiz suya erişimde zorluk çekildiği görüldü.

Grafik 15 : Hasatta yaşanan zorluklar



Mevsimlik tarım işçileri için yapılan bir çok çalışma "tarım işçilerinin zorlukları" bulguları bizim bulgularımızla benzerlik göstermektedir (9,10, 31). Konaklama alanlarının güvencesizliğinin yanı sıra toplum ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz olan bahçe kenarlarında açılan çukurların tuvalet olarak kullanılması devam etmektedir.





“1982 doğumluyum evliyim 4. çocuğum var. Çocuklarımda benimle beraber geliyor fındığa. Hep benimle. Küçükken de götürüyordum. Şimdi 3’ü benimle çalışıyor bir tanesini evde bırakıyorum. Ben mevsimlik işçi olarak evlendiğimden beri gidiyorum. 23-24 yıldır gidiyorum. İlk gittiğim dönem büyük çocuğumdan hamileydim. Adapazarı’na gittik. Tanıdık biriyle gittik. O zaman eşimde gelmişti rahatsız değildi. Birkaç yıl sonra eşim rahatsızlandı. Şeker hastası. O evde kaldı benle çocuklar tek gidip geldik. Çocuklarım için gidiyorum, okusunlar elleri ekmek tutsun.

Ben ilk gittiğimde büyük oğluma 5 aylık hamileydim. Fındığa gittik, pamuğa gittik. Orada 3 ay geçti geldim bir ay kalmadı doğurdum. Hamile bir kadın olarak her konuda zorlanıyor insan. Sen bekarsın bilmiyorsun şimdi. Kucağına 2-3 kilo bağla eğil kalk, o tepelerde gez, dolaş düşün yani. Bir düşmeler vardı, kalkmalar vardı o tepelerde. Allah öldürmedi mi öldürmüyor. Ben hep hamile iken gittim fındığa. Öbür oğlum da öyle işten geldim doğdu. Öbürü de Afyon’a gittim çiftlikte çalıştım. Afyon’da doğdu. Doğduğu zaman bir kriz çıkmıştı o zaman. Çiftlikler kapandı. 20 günlüktü geldik. Kriz çıktı adamlar bütün hayvanları sattı. Memlekete geldik 20 günlükten Urfa’da kaydettik. Lohusalıkta da huzur olmadı. Bugün akşam doğdu. Yarın sabah oldu gittim ineklerin dibini temizledim. Akşam doğum yaptım sabah ezanında gittim ahırını temizledim. Hatta orada bir komşumuz vardı orta yaşlıydı dedi ‘Kızım günahdır cinler var. Sana çarpar. Lohusasın daha ‘ Dedim ‘Ne yapayım teyze başka çarem yok ki.’ Bir inek değildi ki. Yüz ineğe bakıyorduk. 50 tanesine ben 50 tanesine eşim bakıyordu. Allah şahittir.

Bir de pamuk var. Eskiden zordu. Şimdi yövmiye ile çalışıyordu millet. Eskiden kilo ile çalışıyorduk. Sabahtan akşama kadar başımızı kaldırmıyorduk. Sadece bir yemek yiyorduk, kalkıyorduk. Şimdi yövmiye ile gidiyorsun. Bir saat oturuyorsun yarım saat kahvaltı yapıyorsun. Gidiyorduk 2 torba pamuk topluyorduk daha yeni güneş çıkıyordu. Ezanda mesela tarladaydık. Karanlıkta zorla gözümüz fark ediyordu. Kırıkhan’da topladık. Bayağı gezdim ben.

Sizin arkadaşların verdiği eğitim güzeldi. Geçenlerde bizimkilere söyledim. Dedim valla geldiler öyle güzel şeyler bize anlattılar. Sizden bahsettim yani. Aklımda kalan mesela ilk müdahaleyi anlattınız ya ilk yardım. Ben sürekli işteyim ya. O bana hoş geldi, aklımda kaldı. Adette anlatıldı.

Dedim ya anlattım bize dediler müsait bir yeriniz var mı yok mu? (Tuvalet için) dedim nerede var. Hepsi tarladır. Öyle bir imkanımız yok. Ne tuvaleti ne bir şeyi. Af edersin orada sancı çekiyoruz gidiyoruz ağaçların arasına değiştiriyoruz kendimizi.

Fındıkta evde kaldık ama kayısıda çadırdı. Malatya’da da tuvalet banyo yoktu. Biz kendimiz yaptık. Oğlumu gördünüz. Naylon branda 4 tane odun getirdi oğlum. Yere çaktı etrafını sardı. Çadırımızın arkasında bize banyo yaptı. Af edersin tuvalette artık nereye gidiyorsan git.





Verdiğiniz eğitimler bana he valla iyi geldi. Her şeyi anlattınız çok güzel ilgilendiniz. Süre de yeterliydi. Ben anlayacağımı anladım bana yetti. Bu tür eğitimler devam etsin. Hem gençler için etsin bir de mesela kadınların savunması için de etsin.

Sürekli kadınlar eziliyor. İşçi diyorlar işçi. Onlarda insan değil mi? Biz başka yerdeydik sonra sizin gördüğünüz yere geldik. Yağmur yağdı. Oğlum dedi bir branda kuralım ki çocuklar altına girsin, bak ıslanıyorlar. Tarla sahibi dedi odur ben de ıslanıyorum. Oğlum dedi 'Bak küçük çocuklar var. Senin gelinin oğlunu aldı gitti. Niye benim kardeşimi de alıp gitmedi. Bu çocuklarda insan değil mi? Zatürre olur' Adam dedi 'Olursa olsun' Oğlum kızdı dedi işçilere 'Çıkın bahçeden. Siz insan gözüyle bize bakmıyorsunuz. Tamam işçiyiz. Ama esir değiliz ki' Sanıyorlar ki biz kendi hayatımızda da çadırdayız. Valla gelsinler baksınlar her şeyim de var. Gittiğimiz bahçe sahipleri çok önemli. Bir insan güzel konuşsa, anlayışlı davransa, sevecen olsa mı iyidir. Sürekli asık suratlı, seni aşağıda görse mi güzel. Bazı bahçelere gidiyoruz aile gibi oluyoruz. Malatya'ya mesela gittik orada 30-35 gün kaldık. Yani Allah senden onlardan razı olsun. Bir ev gibiydik. Bilmiyorduk patron işçiyiz. Bizden bahsederken 'bizim elemanlar' diyordu bir gün işçi amele bile demedi, öyle bir kelime kullanmadı. Ama ben de zannediyordum ki kendi işimi yapıyorum o kadar seviyorduk o işi. Yabancılık çekmiyorduk.

Sizin gibiler gelse savunma yapsa kayısı da da eve izin verirler, fındıkta da oda verirler. İşçi gözüyle bakmazlar. Bir yıl biz gitmesek, işçiler gitmese onların fındıkları ne olur? Bazen bizim çavuşlara diyorum suç bizimdir. Bir yıl toplanalım mesela gitmeyelim. Hele bakalım. Suç bizimdir ben gitmesem başkası gider. Birlik yok. Mecburiyetten de insan o hale giriyor. " M.B. 39 yaş



Tablo 6:Hasatta yaşam

		N	%
Hasat ve memlekette beslenme farkı	evet	383	60,8
	hayır	190	30,2
	cevapsız	57	9
Ne tür farklar var?*	bütün yiyeceğimizi memlekten getiriyoruz buradan almıyoruz	214	55,9
	burada her şeyi market-pazardan alıyoruz	125	32,6
	burada istediğimiz yiyecekleri satın alamıyoruz	104	28,0
	Diğer	5	1,3
Hasat zamanı banyo sıklığı	hergün	220	35,0
	haftada iki ya da üç kere	349	55,4
	haftada bir	51	8,1
	diğer	10	1,6

\* Birden fazla cevap verilmiştir

Mevsimlik tarım işçileri hasat ve kendi yaşadıkları yerde beslenme şekillerinde fark olduğunu (%60,8), yiyecekleri çoğunlukla kendi memleketlerinden (%55,9) getirdiklerini söylediler.

Mevsimlik işçilerin beslenme şekillerinde değişiklik olduğunu söylemesi ağır çalışma koşulları, barınma şartları gibi olumsuzluklarla beraber sağlıkları ile ilgili sorunlara zemin hazırlamaktadır. Çalıştıkları illerde istedikleri besinleri alamamaları (ekonomik, kültürel farklar gibi nedenlerle) ve memleketlerinden her besin türünü getirme imkanlarının olmaması nedeni ile alışkın oldukları beslenme rutinlerinin dışına çıkmaktadırlar.

Kadınların %55,4'ü haftada iki-üç defa banyo yaptıklarını belirtmişlerdir.

İşçilerin gün boyu tozlu olan bir işte ve dış mekanda çalışmaları nedeni ile her akşam banyo ihtiyaçlarını gidermesi kişisel hijyenlerinin yanı sıra toplum sağlığı açısından da çok önemli bir konudur.



## 6. Sağlık



Mevsimlik tarım işçisi kadınların çoğunluğunun kronik hastalığının olmadığı, yarısının hasat zamanı gerektiğinde sağlık hizmetini nereden alacaklarını bildiklerini, sağlık sorunu yaşadıklarında üretici/dayıbaşı/aile tarafından sağlık kuruluşuna götürüldükleri tespit edilmiştir.

Tablo 7: Sağlık			
		N	%
Kronik rahatsızlık	evet	65	10,3
	hayır	565	89,7
Hizmet alınacak yeri bilme	evet	368	58,4
	hayır	163	25,9
	cevapsız	99	14,4
Hasat zamanı sağlık sorununu çözme	Sağlık kuruluşuna gitmiş (üretici/dayıbaşı/aile tarafından)	56	8,9
	kendisi ve ailesi çözmüş	25	4,0
	ilçe sağlık	5	0,8
	sorun yaşamamış	544	86,3
TOPLAM		630	100

Çalışma sırasında tespit edilen gebe-lohusa ve yenidoğanlar; kronik hastalığı olanlar sağlık hizmeti alımı konusunda bilgilendirilmişler ve buldukları illerdeki ilçe sağlık müdürlüklerine bilgi verilmiştir.

Çalışmamız kapsamında yapılan sağlık taramasında tarama yapılan kadınların %75 i nde enfeksiyon varlığı, yarısından D vitamini eksikliği, yarısına yakınında ise demir eksikliği bulgulanmıştır.

Ayrıca 3 kişinin HBsAg test sonuçları pozitif çıkmıştır ve kendilerine hastalık ve bulaştırıcılık konularında bilgi verilmiştir. Pozitif olan iki kadının 35 yaş üzeri olmaları nedeni ile rutin çocukluk aşısı Hepatit B aşısı olmadığını düşündürmektedir. 18 yaşındaki genç kadının aşısı olup olmadığı konusunda bilgisiz olması sınırlı alanda kalabalık yaşam süren tarım işçileri için riskleri artırmaktadır. Mevsimlik tarım işçileri hepatit B açısından önemli bir risk grubudur. Temel sağlık hizmetleri mevsimlik tarım işçileri için erişilebilir hale getirilmeli ve hizmet taleplerini arttırmak için sağlık eğitimleri yapılmalıdır.

Tarımda mevsimlik çalışan kadınlarda ve çocuklarda demir eksikliğine ve B12 vitamin eksikliğine bağlı kansızlık ve diğer beslenme bozuklukları sıklıkla görülmektedir (32).

Mevsimsel tarım işçilerinin gezici/geçici koşulları nedeniyle sık sık yer değiştirmeleri, sigortasız çalışmaları, ekonomik yetersizlikleri gibi sorunlarına bilgi eksikliğinin de eklenmesiyle ulaşılabilir sağlık hizmetlerine erişmekte bir hayli zorluk çektikleri görülmektedir.

## 7. Bahçede kadın olarak çalışma



Kadınların %59'u bahçelerde tuvalet ihtiyacını açık alana/ağaç diplerini kullanarak giderdiklerini, adet kanaması olduğu günlerde bahçede ped değişimi yapamadıklarını, eve kadar beklediklerini söylemişlerdir.

		N	%
<b>Bahçede tuvalet ihtiyacını karşılama</b>	Bahçe-ağaç dibi	372	59,04
	Bahçede tuvalete gitmiyorum	162	25,7
	Eve gidiyor-bazı bahçe	96	15,2
<b>Bahçede ped değişimi</b>	evet	225	35,7
	hayır	318	50,5
	Cevapsız	87	13,8
<b>Nerede değiştiriyor (n:225)</b>	ağaç arkası/güvenli yer	115	51,1
	bekliyorum/eve gelince/evden çıkmadan	110	48,9
<b>Bahçede ara dinlenme</b>	evet	545	86,5
	hayır	85	13,5
<b>Toplam</b>		<b>630</b>	<b>100</b>

Bahçelerde yapılan risk değerlendirmede 80 işçi grubunun çalıştığı bahçede tuvalet bulunmazken, 15 bahçede ise tuvaletin bulunduğu tespit edildi. Bu tuvaletlerin önemli bölümü Progrida desteği ile yaptırılmıştı.

Kadınlarla yapılan söyleşilerde ve sağlık taramasında vajinal ve idrar yolu enfeksiyona dair şikayetlerinin yüksek olduğu, yapılan testlerde de vücutlarında enfeksiyon varlığı olduğu görüldü. İdrarı tutma veya hijyen koşullarının sağlanmadığı yerlerde ihtiyacın giderilmesi enfeksiyon olasılığını birey ve toplum açısından artırmaktadır.

“Lavabo ihtiyacı bir de hani kadınsal zamanlar olur ya. Zaten hava soğuk. O zaman çok kötü hissedirdim. Bir de eve gidiyoruz iş bitince elbise sorunu var. Yıkama ile ilgili. Çok toz var. Elbiseleri elle yıkıyorduk..... Regl de lavabo yok ağaçların altında yapıyorsun. Sağlıklı ve temiz değil. Sürekli hastalanıyorduk. Akşamda gittiğimizde mesela banyo yoktu tuvalette yıkıyorduk. Çok hastalanıyorduk.”  
R.O. 21 yaş

Adetli günlerde hijyenik ped/bezlerin 3-4 saatlik aralıklarla değiştirilmesi gerekmektedir. Bahçelerde mahrem ve hijyenik alanın sağlanamaması nedeni ile değiştirilmeyen pedler kadınların üreme sağlığını ciddi biçimde tehdit etmektedir.

“Mesela günlük ücret biliyorduk 140 falandı ama bize 120 veriyorlardı. Biz de dayıbaşı olmamasına rağmen para kesiyorlardı. Mesaimiz sabah 7 00 de başlıyordu aksam 18 00 de bitiyordu. Bir saat öğlen mola var. 2 seferde 15 dakikalık molalar toplam bir buçuk saat dinleniyorduk gün içinde.”  
R.O. 21 yaş



“19 yaşındayım. 2 yıldır mevsimlik tarıma gidiyorum. Regl olurken bahçe içinde tuvaletin olmaması zorluyor bizi. Çok nadiren bulunur bahçelerde tuvalet. Kaldığımız evde değil ama bahçede sıkıntı. Başka tarlalara gidiyoruz. Allah razı olsun bir ikisi düşünmüş yaptırmış. Hasat zamanı biraz saatleri zorluyor bizi. İhtiyacımız olduğu için gidiyoruz.”  
Y.Y. 19 yaş



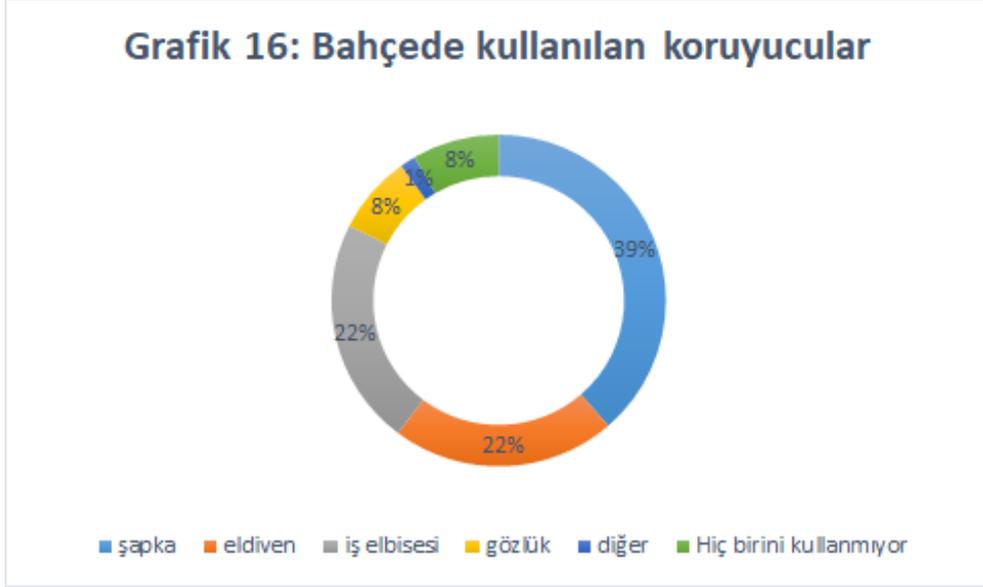
“Yaklaşık 19 yıldır mevsimlik tarıma gidiyorum. İlk gittiğimde iş yapma konusunda çok zorlanmıştım. Yavaş yavaş alıştım. Kendime sahip çıkmayı öğrendim. Haklarımı öğrendim. Aiem ile beraber gidip geliyordum. 4 kardeşiz. 10 yaşından beri fındıkta çalışıyorum. Fındığa giden herkes çalışıyor. Ayda bir regl oluyorduk en çok onda zorlanıyorduk. Tuvalet banyo sorun. Kendi imkanlarımızla yapıyorduk.”  
H.Y. 19 yaş



## 8. İş güvenliği



**Grafik 16: Bahçede kullanılan koruyucular**



Kadınlar bahçede çalışırken (%39) şapka, (%22) eldiven, (%22) iş elbisesi giydiklerini belirtmişlerdir.

İş kazaları ve meslek hastalıkları açısından çeşitli risklerle karşı karşıya kalan mevsimlik gezici tarım işçileri bu risklere karşı herhangi bir sosyal korumaya sahip değildirler. Tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamında işçi statüsünde olmaması nedeni ile iş sağlığı ve güvenliği bu grup için atlanan bir konudur.

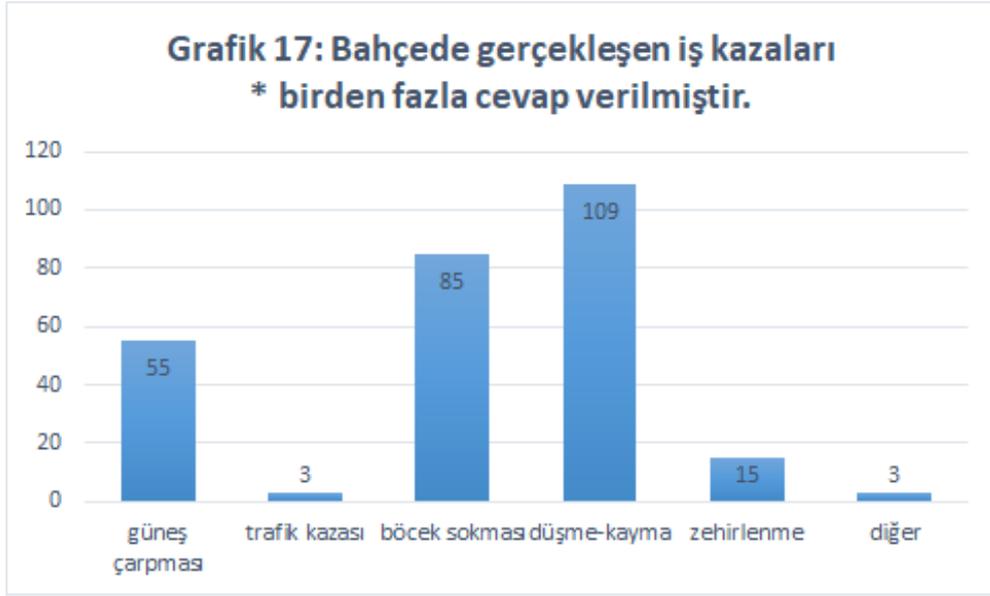
2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu tüm sektörleri ve çalışanları kapsadığından, sınırlı olarak tanımlanmış "kapsam dışı" kalanlar arasında tarım sektörü bulunmadığından, tarım işlerinin tümü dolayısıyla mevsimlik tarım işleri ve bu işlerde çalışanlar da İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında bulunuyor. Bu nedenle, mevsimlik tarım işçileri de, sağlık ve güvenlik açısından düzenlenmiş bu yasanın dolayısıyla iş denetiminin kapsamında. Yani, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve ilgili yönetmeliklerinin mevsimlik tarım işyerlerinde de uygulanması gerekiyor. Şu halde, mevsimlik tarım işçilerini çalıştıran toprak sahipleri, hem 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu hem 6098 sayılı Borçlar Kanunu, hem de kapsama giren tarım işyerleri için 4857 sayılı İş Kanunu açısından işveren statüsündedirler. Özetle, mevsimlik tarım işçilerine karşı onları çalıştıran toprak sahibi işverenler, onların sağlıklı ve güvenli ortamlarda çalışmalarını sağlamaktan birinci derecede sorumludurlar. Örneğin, işyerinde (tarlada) meydana gelebilecek, sakatlanma veya ölümlü sonuçlanabilecek kazalar, 6331 sayılı Kanun kapsamında iş kazasıdır ve toprak sahibi işveren doğrudan sorumludur.





		N	%
<b>Bahçede iş kazası</b>	evet	201	31,9
	hayır	429	68,1
<b>Toplam</b>		<b>630</b>	<b>100</b>

Kadınların %31,9'u bahçede iş kazası (%54 düşme-kayma, geçirdiğini, %42 böcek sokması, %27 güneş çarpması) geçirdiklerini belirtmişlerdir.



İSiG Meclisi'nin 2020 yılında yayınladığı İş Cinayetleri Raporu'na göre; en az 2427 işçi iş cinayetlerinde hayatını kaybetmiştir. Bu verinin %16'sını (388 kişi) trafik ve servis kazası nedeniyle hayatını kaybeden işçiler oluşturmaktadır. İş cinayetlerinin en çok görüldüğü ilk üç sektör ise sırasıyla; tarım ve orman, inşaat ve yol, sağlık ve sosyal hizmetler iş kolları oluşturmıştır (33).

Çalışma ve konaklama ortamlarında mevsimlik tarım işçileri yılan, akrep, böcek sokmalarıyla zehirlenmelere maruz kalabilmektedir. Dahası on iki saati aşan çalışma süreleri ile işçilerin sıcakta çalışmaktan kaynaklanan sorunları da bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda da bu grup içerisinde en sık rastlanan sağlık sorunları; halsizlik, yorgunluk, bel ağrısı, güneş çarpması, ishal, solunun yolu enfeksiyonları, egzama, baş ağrısı, anksiyete, depresyon ve intihar eğilimi olarak belirlenmiştir (34,35).



## 9. Covid 19 tedbirleri



Saha çalışmasında yapılan risk değerlendirmede temas edilen yaklaşık 1096 işçiden 380'i aşıllı iken, 716'sı aşısızdı.

Çalıştığımız illerde valilikler tarafından mevsimlik tarım işçileri için covid 19 önlemleri yayınlandı ve bunlar il - ilçe sağlık müdürlükleri tarafından uygulandı. Bu kararlar çerçevesinde ile girişlerde her çalışma grubu için covid sorgulaması, ateş ölçümü yapılırken, aşı olmak isteyenlere aşı uygulandı.

Proje kapsamında saha çalışanları temas ettikleri çalışma grupları ile Progıda tarafından hazırlanan "hijyen kit"lerini paylaşırken, her bir kişi için aşı sorgulaması yapıldı. Aşı olma durumları ilçe sağlık ile paylaşıldı ve konaklama alanı veya bahçeye gezici aşı araçlarının gelmesi için görüşmeler yapıldı.

Eğitim içeriğimizin ilk konusu olan Covid-19 önlemleri kadınlar tarafından ilgi görürken, kadınların pandemi karşısında korktukları, ama çalışma zorunlulukları nedeni ile de kendilerini çaresiz hissettikleri görüldü.

“Coronadan kaynaklı korkuyorduk. Biz sürekli yanyanaydık 15 kişi. Ama dışardan biri gelince korkuyorduk, tedbir alıyorduk.” A.K. 21 yaş

“Pandemi ile diğer yılları kıyaslarsak virustan dolayı tedbirler alındı. Virus korkusu vardı çünkü hastalık kapacakğız korkusu ile hep tedbir alıyorduk. Biraz zorlu geçti bu yıl. Diğer yıllar rahattık.” M.V. 17 yaş

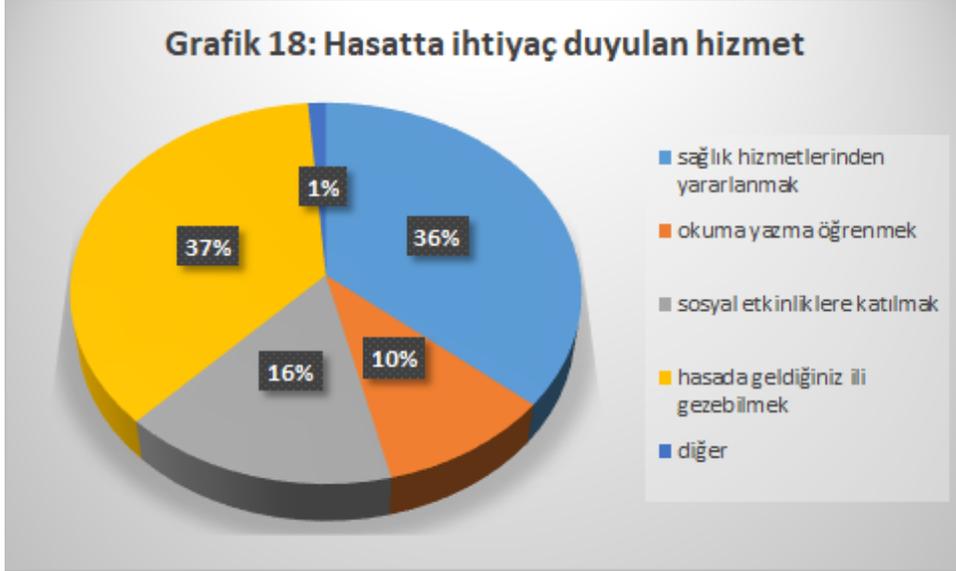
“Corona dönemi korunuyorduk. Ben şahsen bardağıma ip geçiriyordum belime başlıyordum. Çocuklarım ve kendim için. Korkuyorduk. Tarla sahipleri hijyen seti filan vermedi. Sadece ilk gittiğimizde bize bardak getirdiler dedim ben bardağım var gerek yok. Eldiveni biz kendimiz alıyorduk. Allah sizden razı olsun siz getirdiniz. Kendi tedbirlerimizle seneyi bitirdik. Islak mendil kolonya ben götürüyordum. “ M.B. 39 yaş



## 10. İhtiyaçlar



Kadınların %37'si hasatta geldikleri ili gezmeyi, %36'sı sağlık hizmeti almayı ve %16'sı sosyal etkinliklere katılmayı istemektedirler.



Kadınların tarım işçiliği için geldikleri ili gezmek/tanımak ve sosyal etkinliklere katılmak istemeleri ataerkil yapı içerisinde kendi yaşam alanlarında özgürlük alanı olmaması; dış çevreye kapalı kalmaları; farklı bir ile geldiklerinde de kısıtlı olan özgürlük alanlarının açılması isteği olarak anlamlandırılabilir.

Çalışmamız sırasında saha çalışanlarının ziyaretleri onların sınırlı zamanlarında gerçekleşse de kadınlar için farklılık olduğu, sosyalleşme imkanı yarattığı gözlenmiştir.

“Adeti anlattılar. Çocuk istiyor musun istemiyor musunuz diye sordular. Biz gelmelerine sevindik. Ben iyi ki geldiler dedim. Hem tanışmış olduk. Çok güzel şeylerde anlattılar. Bu tür eğitimleri öneririm. İnan bilmediği şeyleri öğreniyor.

Yardımda yaptılar erzak orkid. Süre yeterliydi. Bize kitap filanda verdiler çocuklara ayrı bize ayrı kitap verdiler eğitimle alakalı. Kitapları kendimizle getirdik. Burada da okuyorum. “ Ş.A. 38 yaş

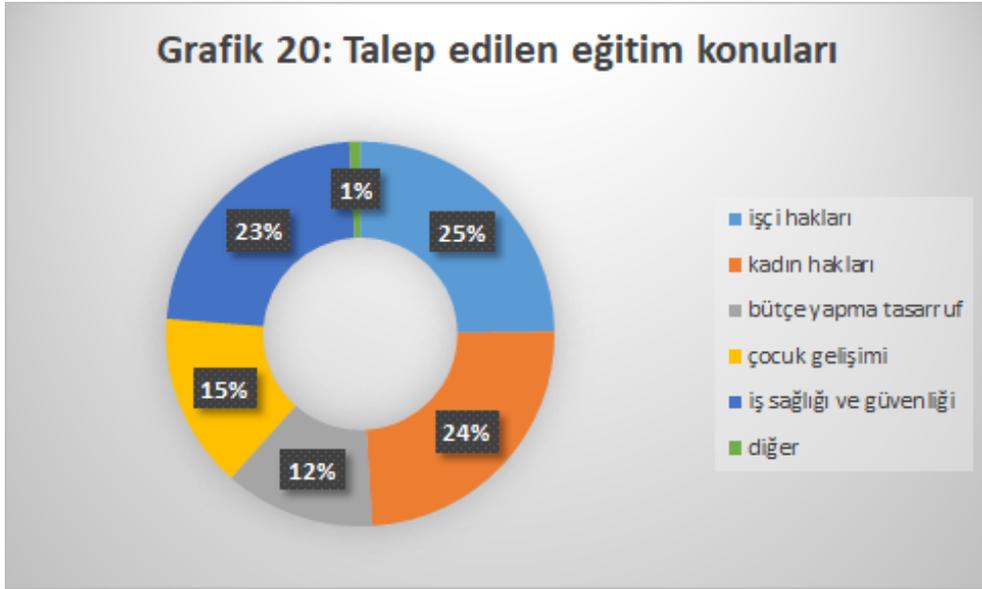
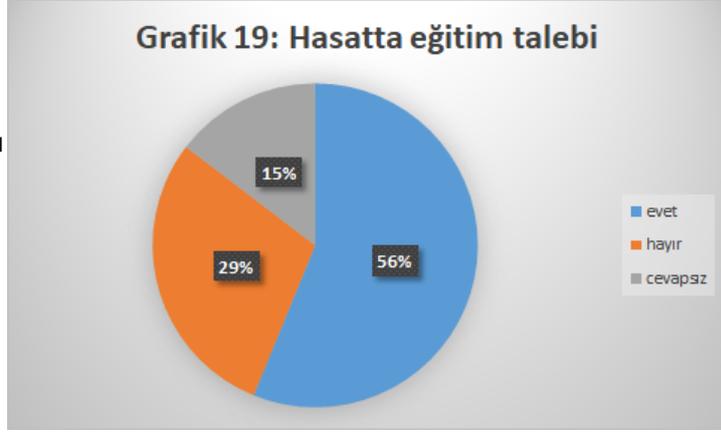
Çalışmamızda kadınlar sorunu yaşama durumunu daha az belirtmeler de almak istedikleri temel hizmetlerin başında gelmektedir. Yapılan saha araştırmalarından da görüldüğü üzere işçilerin sağlık sorunları çözülmesi gereken en acil ihtiyaçlar arasındadır (26,34,35). Kırsaldaki sağlık politikalarının güçlendirilmesi, gezici sağlık ekiplerinin yaygınlaştırılması, yerel yönetimler ile sağlık hizmetlerinin iş birliği içinde hareket etmesi işçilerin sağlığa erişimlerini kolaylaştırabilecektir.



## 11. Eğitim görüşleri



Mevsimlik tarım işçisi kadınların %56'sı hasat zamanı eğitim almak istediklerini; ilk 3 sırada işçi hakları, kadın hakları ve iş sağlığı ve güvenliğini belirtmişlerdir.



Mevsimlik tarım işçisi kadınların %56'sı hasat zamanı eğitim almak istediklerini; ilk 3 sırada işçi hakları, kadın hakları ve iş sağlığı ve güvenliğini belirtmişlerdir.

Çalışmamızda özellikle genç nüfusun olması sonucu mevsimlik tarım işçiliğinin çalışma koşulları sorgulanan bir konumdadır. Bu koşulların değişmesi için bilgi talep ettikleri ve sorguladıkları görülmektedir.

“Eğitim içeriği yeterliydi. Sıkmadan öz bir şekilde anlattılar. Bu tür çalışmalar devam etsin. Özellikle Urfa tarafından gelenler var. Onların bizden daha çok ihtiyacı var. Bizim grup okul da okuduğu için bazı şeyleri biliyordu. Ben günlük hayatımda bile online eğitimlere giriyorum. Eğitimleriniz olursa ben çok isterim.” A.Y. 22 yaş





“Eğitimde iş güvenliği sigorta eğitimi verdiler. Biz tarlaya gittiğimiz zaman bayırlara oradan biri düşüp bayılsa kim sorumlu olacaktı? Bu işin bir iş güvenliği yoktu. Sorumlu kim olacaktı diye düşünüyordum. Az çok tarım işçileri ne sorunlar yaşıyor farkındaydım. Çalıştığın ortamda huzur oldu mu güzel oluyor. Arkadaşlarınızın verdiği eğitimler devam etsin. Eğitim süresi yeterliydi. Güzel anlattılar, beğendim. Hijyen paketi dağıtıldı bizim için her şey vardı. Diş fırçası bırakmışlardı macun yoktu. Macun da bırakıldılar iyi olurdu. Eğitimler devam etsin. Online eğitim olursa ben de katılırım.” H.G. 38 yaş

“Lise 2. sınıf. Annemle beraber mevsimlik tarım işçisi olarak ilk defa gittim. İlk başlarda çok zordu. Sonradan alıştım. En zor olan saatiydi. Saati çok çok fazlaydı. Sabah 7 akşam 7. Bir de molaları çok azdı. 12 saat çalışıyorduk sadece bir buçuk saat mola veriyorduk. Bayırlar kötüydü.” N.G. 16 yaş

“Regl ile ilgili sonra meme kanserine ilişkin anlattılar. Müsait yerlerimizde bir ağrı sızı olursa direkt hastaneye gitmemizi söylediler. Hepsini hatırlıyorum. Benim ilgimi çoğunlukla regl ile ilgili anlattıkları çekti. Çünkü ben reglin neden nasıl olduğunu bilmiyordum. Orada öğrenmek hoşuma gitti. Eğitimler devam etsin. Süresi yeterliydi. Konuşmaları çok iyiydi. Bu tür eğitimler hasada gitmeden önce yapılmalı. Hem araziye hem de karşılıklarına çıkabilecek sorunlarla ilgili olabilir. Çünkü ilk defa gidenler oluyor.” N.G. 15 yaş

“Evliyim 8 çocuk annesiyim. 5 yıldır gidiyorum tarıma. Ekonomik durumumuz iyi değil. Çocuklar okusun iyi bir gelecekleri olsun diye çalışıyoruz. Sizin arkadaşlar geldi. Bize kitapta verdi, çok güzel konuştular. Böyle tane tane anlattılar. Ben o kitabı eve getirdim. Çocuklara diyorum okuyun öğrenin iş her zaman başımıza gelmez. Başımıza gelince ne yapacağınızı öğrenin her şey bu kitapta yazıyor diyorum.” G.Ö. 45 yaş





“Bize kitap dağıttılar. Annemin okuma yazması yok. Onları ben okuyordum ona. Burada da bazen bir misafir gelince komşular falan annem diyor bize çok şey anlattılar kızım getir oku. Allah razı olsun bahçe sahibi de iyiydi. Eğitim olunca bizi erken getirdi. Bu eğitimler bence olmalı. İnsanların çok ihtiyacı var.” S.Ö. 16 yaş

“Sizin verdiğiniz eğitimlerde dikkatimi çeken konu insan hakları. Benim kaldığım yerdeki kadınlardan birini eşi aldatıyordu. Ben de gittim söyledim. İnsan haklarını ara dedim. 183 dü numara. Ara dedim aramadı ben uyarımı yaptım. Bu tür eğitimler bence olmalı. Çok da etkili oldu. İlk yardım da aktardılar. Sağlık üzerine biraz daha düşülmeli bence. Bir arkadaşımız zehirlenmişti fazla önemsemediler. Bu eğitimler devam etmeli. Eğitim süresi biraz daha uzun tutulmalı. En azından eğitim süresinde dinlenmiş oluyoruz. Bu eğitimler bahçede verilse daha iyi olur.” A.A. 20 yaş

“Mesela kadınsal sorunlar olur, temizlik olur, bakım olur her şeyi anlattılar bize. Eğitimden çok memnun kaldım. Aklımda olan bütün soruları da arkadaşlarınıza sorduk. Sağolsunlar cevapta verdiler. Ona göre bizde önlemlerimizi aldık. Bir kız için ihtiyaç olacak her şeyi anlatıyordular..... İşçi haklarımızı öğrendik işçiler için neler yapılmalı öğrendik. Bazı yerlerde olur ya çalışırsın çalışırsın en sonunda paranı almazsın. Bu gibi durumlar için ne yapılması gerektiğini kime başvurmak gerektiğini öğrendik. Biz kendi hakkımızı öğrendik. Bilmeyen arkadaşlarda vardır. Eğitimin süresi yeterliydi. Bir buçuk saati buldu eğitim. Zevk alanlar oluyor, zevk almayanlar oluyor. Ben 3 saatte dinlerdim. Soru cevap karşılıklı oldu. Bizim bahçe sahibi de iyiydi. Eğitimin olduğu gün bizi tarladan erken getirdi. Sağlık görevlileri gelmiş, gelin dinleyin dedi.” A. K. 21 yaş

“Arkadaşlarınızın verdiği konuları hatırlıyorum. Tarlada kendimizi nasıl koruyabileceğimiz, reglde ne yapmamız gerektiğini, böcek ısırıklarında yapmamız gerekenleri, hastaneye başvurmamızı gibi her şey aklımda şu an. Sağlık konusunda bayağı bilgi verdiler. Eğitim işe yaradı, farkındalık yaratmaya çalıştılar. Daha önceden bildiğim ama sizin arkadaşlar eğitim verince yanlış bildiğim doğrular oldu. Mesela yanağımdaki sivilceleri sıkıyorum. Onlar kaşımamam, sıkmamam gerektiğini söylediler. Aaa bak yanlış kaşıyormusuz. Bu tür eğitimler devam etmeli. Hani biz işçi olarak gidiyoruz ya oradaki eğitimleri power pointte aktarsanız. Çadırdaki değilse, yansıtmanız. Eğitimler hasat başlarken iş olduğu zaman yapılmalı ki işe yarasın. Bir de bir öneri yapmak istiyorum. Orada bayağı öğrencilerimiz var. Onlara da farkındalık yaratılrsa güzel olurdu. Onlara test aktarılmalı dersleri için. Bir yardım gibi. Oraya gelenler mecbur geliyor ekmeğini kazanmaları lazım. Biz gündelik çalışıyoruz.” H.Y. 19 Yaş



## 12. Saha Çalışanları Görüşleri



Beş ilde bulunan on iki kadın saha çalışanın, hasat süresince yaptıkları eğitim çalışmasında, anlattıkları konulardan (mevsimsel tarım işçisinin hakları, kadın hakları, iş sağlığı ve güvenliği) en çok dikkat çeken başlıkların kadın sağlığı ve ilkyardım olduğu görüldü.

Genelde kadın bedeni ve sağlığı konusunu anlatırken kadınların eğitime odaklanma düzeyleri artıyordu ve soracak olduğu birtakım sorular oluşuyordu. Bu konuda “aa benim de adetim düzensiz, meme muayenesini bir daha gösterir misiniz” gibi geri dönüşler alıyorduk. (Düzce, A. Ç.)

İlk yardım, kadın bedeni, meme kontrolü ve işçi hakları konularına ilgilidiler. Hem hasat sırasında kullanabilecekleri bilgiler edindiklerini hem de hasat sonrası günlük hayatta işlerine yarayacağı bilgileri olduğunu belirttiler. Beden ve meme kontrolü eğitimi verilirken utandıklarını, kendi aralarında fısıldayıp gülüşüklerini gözlemledim. (Sakarya, A. A.)

İlkyardım başlığı en ilgi çeken konumuz oldu. Bunun sebebi bence biz anlattıkça kadınlarımızın yaptığı yanlışları öğrenerek doğrusunu duymaları. Biz anlattıkça ‘A biz böyle yapmıyorduk bak doğrusu böyleymiş’ gibi tepkilerde bulundular. (Samsun, Y.D. )

Kadın sağlığı ve kadın bedeni eğitimin yıldız konusuydu diyebiliriz. Kadınlar için ilgi çekici ve zevkliydi. Onu takip eden bir diğer konu ise ilkyardımdı diyebiliriz. İşçi sağlığı ve güvenliği konuları işçilerin günlük hayatlarına yerleşmiş maddeler içerdiğinden(örneğin iş elbisesi kullanmak, kapalı araçla tarlaya gidip gelmek gibi.) pek üstüne konuşulmadı. Aynı zamanda taciz, şiddet ve sigorta konuları da üzerinde durulan konulardı. Taciz, şiddet, kadın bedeni gibi konularda fikrini belirten erkekler konuları tam sindirememişlerdi. Erkek egemen fikirlerle ifade ediyorlardı kendilerini. İş bölümü konusunda ise kadınlar genel olarak memnun çünkü erkekler bu konu açıldığında yatağımızı topluyoruz kıyafetlerimizi kaldırıyoruz, gerekiyorsa odun toplayıp ağır işlere yardımcı olabiliyoruz dediler. Kadının işi bizimkinden daha kolay gibi bir fikir de mevcut bu konu açıldığında. (Düzce, S.Y.)





## 12. Saha Çalışanları Görüşleri

Saha çalışanlarının bir aylık saha gözlemlerinde, kendilerini en fazla etkileyen durumun tarım işçilerin yaşadıkları alanların fiziki ve sosyal koşullarının sağlıksız, çalışma saatlerinin uzun, gezici çalışma döngüsünün yorucu ve yıpratıcı olduğu yönündeydi.

İşçi kadınlar gün boyu tarlada çalıştıktan sonra sıra beklemeden duş alma, kesintisiz sıcak suya ulaşma, tuvaletlerin sayılarının artması, tarlalarda tuvalet olması gibi temel yaşamsal şeylere ihtiyaç duymaktalar. (Düzce, A.Ç.)

Çadırda yaşıyor olmaları, çadırlarının çok bakımsız ve yamalı olması (çok sağlam olamaması), tuvaleti kendilerince kurmuşlar öylesine bir tuvalet etrafı çadırlarla çevrili, banyo yapacakları bir alan mevcut değil yine etrafını çadır ile çevirip yıkamıyorlar, kimi yerde çeşmeden taşına sularından ,kimi yerde çadıra yakın yerden dereden ,ırmaktan içme suyu içiyorlar, dışarda ateş yakıp yemek yapıyorlar çamaşırlarını ellerinde yıkıyorlar ( bütün gün tarlada çalıştıklarını düşündüğümüzde ) çok zor bir hayatın içinde geçimlerini sağlayan bir sürü çoluk çocuk ,kadın erkek hayat mücadelesi veriyor (Samsun, A.A.)

İşçi kadınlar gün boyu tarlada çalıştıktan sonra sıra beklemeden duş alma, kesintisiz sıcak suya ulaşma, tuvaletlerin sayılarının artması, tarlalarda tuvalet olması gibi temel yaşamsal şeylere ihtiyaç duymaktalar. (Düzce, A.Ç.)



## 2020-2021 HASADI KARŞILAŞTIRMASI



### 2020 HASADI

- Tanımlayıcı özellik taşıyan araştırmacının evrenini, Sakarya, Düzce, Ordu, Giresun'da Olam Proğida'nın tedarik zincirinde bulunan bahçelerde çalışan kadınlar arasından eğitim çalışmamıza dahil olan **815 kadın** oluşturmaktadır.
- Kantitatif çalışmanın örneklemini; 04.08.2020 - 04.09.2020 tarihleri arasında eğitim çalışmasına katılıp gönüllü olarak formları yanıtlamayı kabul eden **615 kadın** oluşturmaktadır.
- Kalitatif çalışmanın örneklemini ise hasat zamanı eğitim çalışmasına katılan kadınlar arasından rastgele sayılar tablosu kullanılarak randomize yöntemle seçilen araştırmaya katılmaya gönüllü **15 kadın** oluşturmaktadır.
- Ağustos ve Eylül ayını kapsayan Hasat süresince; 99 üreticinin fındık bahçeleri ziyaret edilerek, **669 erkek** işçiye ulaşılarak eğitim çalışması yapılmıştır.

### 2021 HASADI

- Bu yıl ise araştırmacının evrenine Samsun ilinin de eklenmesiyle çalışma beş ilde (Sakarya, Düzce, Ordu, Giresun) yürütülmüştür. Olam Proğida'nın tedarik zincirindeki bahçelerde çalışanların arasından eğitim çalışmamıza **749 kadın dahil olmuştur.**
- Kantitatif çalışmanın örneklemini; 07.08.2021 - 20.09.2021 tarihleri arasında eğitim çalışmasına katılıp gönüllü olarak formları yanıtlamayı kabul eden **630 kadın** oluşturmaktadır.
- Kalitatif çalışmanın örneklemini ise hasat zamanı eğitim çalışmasına katılan kadınlar arasından rastgele sayılar tablosu kullanılarak randomize yöntemle seçilen araştırmaya katılmaya gönüllü **21 kadın** yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler pandemi nedeniyle telefon üzerinden halledilmiştir.
- Ağustos ve Eylül ayını kapsayan Hasat süresince; 103 üreticinin fındık bahçeleri ziyaret edilerek, **649 erkek** işçiye ulaşılarak eğitim çalışması yapılmıştır.
- Geçen yıldan farklı olarak, bu yıl kadın sağlık taramaları ve çocuk atölyeleri de düzenlenmiştir. Sakarya, Düzce, Samsun'da mevsimsel tarım işçisi **121 kadına** Akciğer Grafisi, Tam kan sayımı, hepatit, d vitamini, CRP testlerini kapsayan sağlık taraması yapıldı.
- Çocuk atölyelerinde ise, Sakarya Karasu'da 20 ve Düzce Cumayeri'nde ise 25 çocuk ile farklılıklar, ayrımcılık ve eşitlik konuları üzerine söyleşi yapılarak, oyunlar oynanmıştır.



## 2020-2021 HASADI KARŞILAŞTIRMASI



### 2020 HASADI

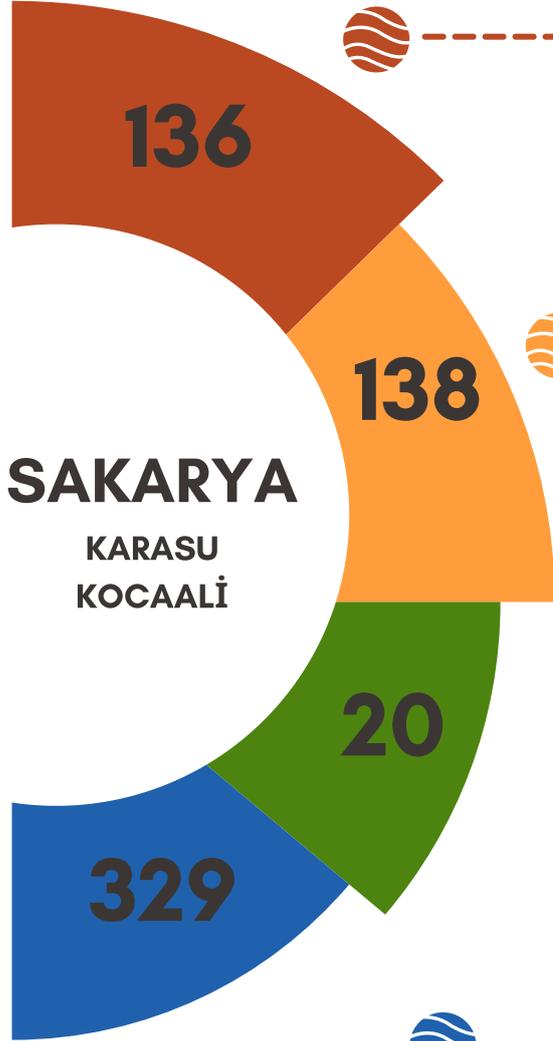
- Mevsimsel tarım işçisi kadınların %35,8'i 15-18 yaş oluştururken, %23'ü ise 19-22 yaş aralığındadır.
- Mevsimsel tarım işçisi kadınların eğitim durumlarına bakıldığında; %35,2'sinin lise, %9,3'ünün okur yazar, %22,1'inin ise okumaz yazmaz olduğu görülmüştür.
- Mevsimsel tarım işçisi kadınların medeni durumlarına bakıldığında; %70,7'si bekar olduğunu, %26,4'ü ise evli olduğunu paylaştı.
- Mevsimsel tarım işçisi kadınların hasatta bulunma sürelerine bakıldığında; %38,9 u 5 yıl ve daha fazla süredir, %29,8'i ise 1-2 yıldır tarım işçiliği yaparak yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmiştir.
- Mevsimsel tarım işçisi kadınların hasatta yaşadıkları sorunların arasında; %23,7 ile konaklama alanında görülen banyo ve sıcak suyun yokluğu, %19,7 bahçede tuvalet yokluğu, %13,5 ise konaklama alanındaki buzdolabı, ocak, çamaşır makinası eksikliğini paylaşmıştır.

### 2021 HASADI

- Bu yıl ise 15-20 yaş aralığındaki mevsimsel tarım işçisinin varlığı %48 oranındayken, %19'u 21-26 yaş aralığındadır.
- Kadınların eğitim durumlarına bakıldığında; %32,4'ü lise, %23,2'si okur-yazar, %12,2'si okumaz-yazmazdır.
- Kadınların medeni durumlarına bakıldığında; %74 'ü bekar olduğunu paylaşırken, %26'sı ise evli olmadığını belirtti.
- Kadınların %34,4'ü 1-3 yıldır, %24,2'si 4-6 yıldır tarım işçisi olarak çalıştığını paylaşmıştır.
- Kadınlar hasatta yaşadıkları sorunlarda ilk üç sırayı; %58,4 bahçede tuvaletin olmaması, %29,5 konaklama alanında sıcak suyun olmaması, %21 güvenli-sağlam-temiz barınma alanının olmaması izlemektedir.



# İL BAZINDA VERİLER



## Eğitimler

Kadın eğitimleri	195	73 (Karasu)	122 (Kocaeli)
Erkek eğitimleri	129	62 (Karasu)	67 (Kocaeli)
Üretici eğitimleri	17		
kadın atölyesi	21		
Çocuk atölyesi	20		

## Genç-çocuk işçi

18-15 yaş -84  
15 yaş altı-52

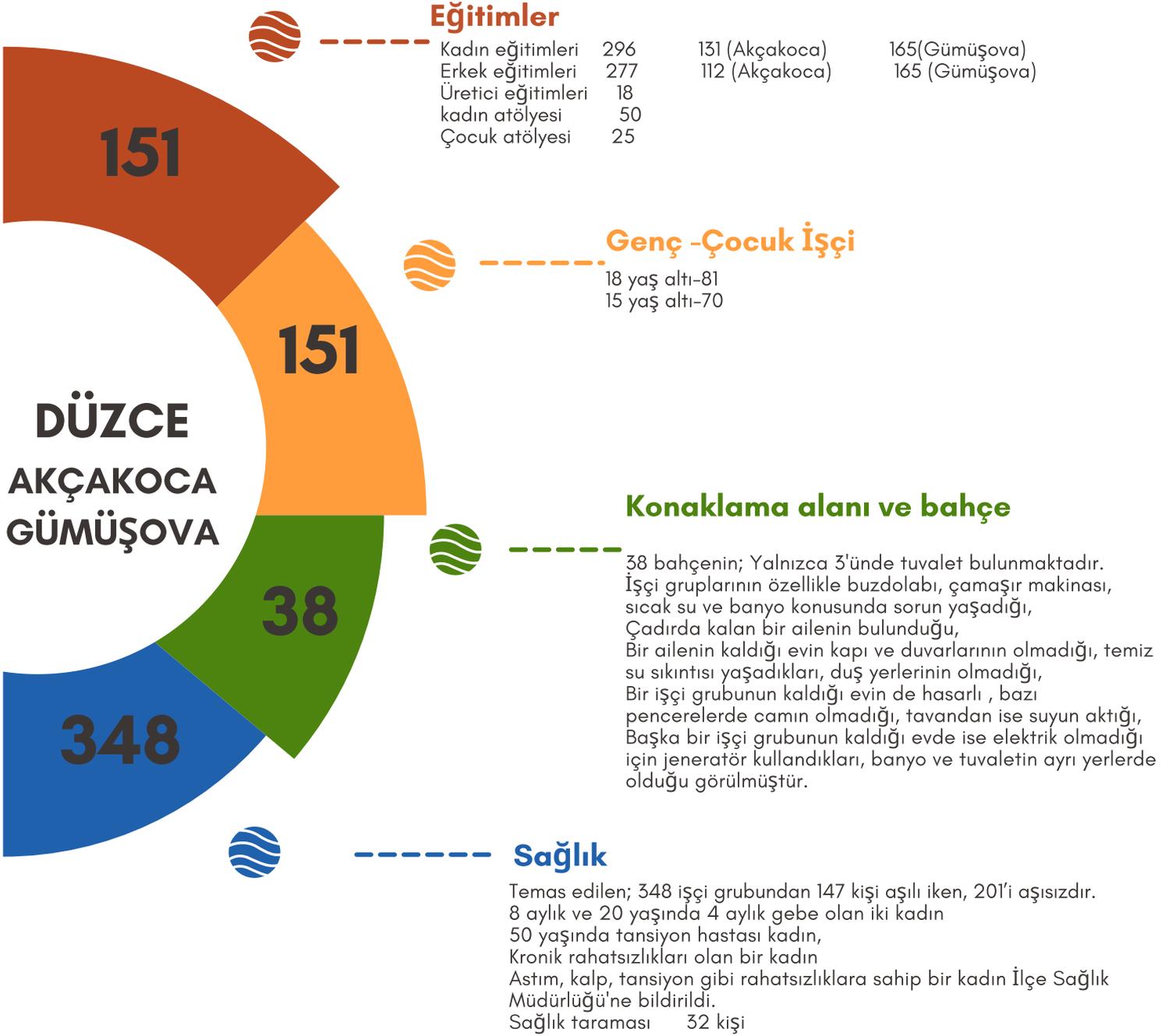
## Konaklama alanı ve bahçe

20 bahçenin; 9'unda tuvalet bulunmaktadır.  
20 konaklama alanı/ bahçe ziyaret edilmiştir.  
Konaklama alanında temel eşyalardan özellikle buzdolabı ve çamaşır makinası eksikliği görülmüştür.  
Mutfak gibi bir alanın bulunmadığı soba üzerinde yemeklerin pişirildiği tespit edilmiştir.  
Sıcak suyu temin etmekte zorlanmaları ise bir diğer durumdur.

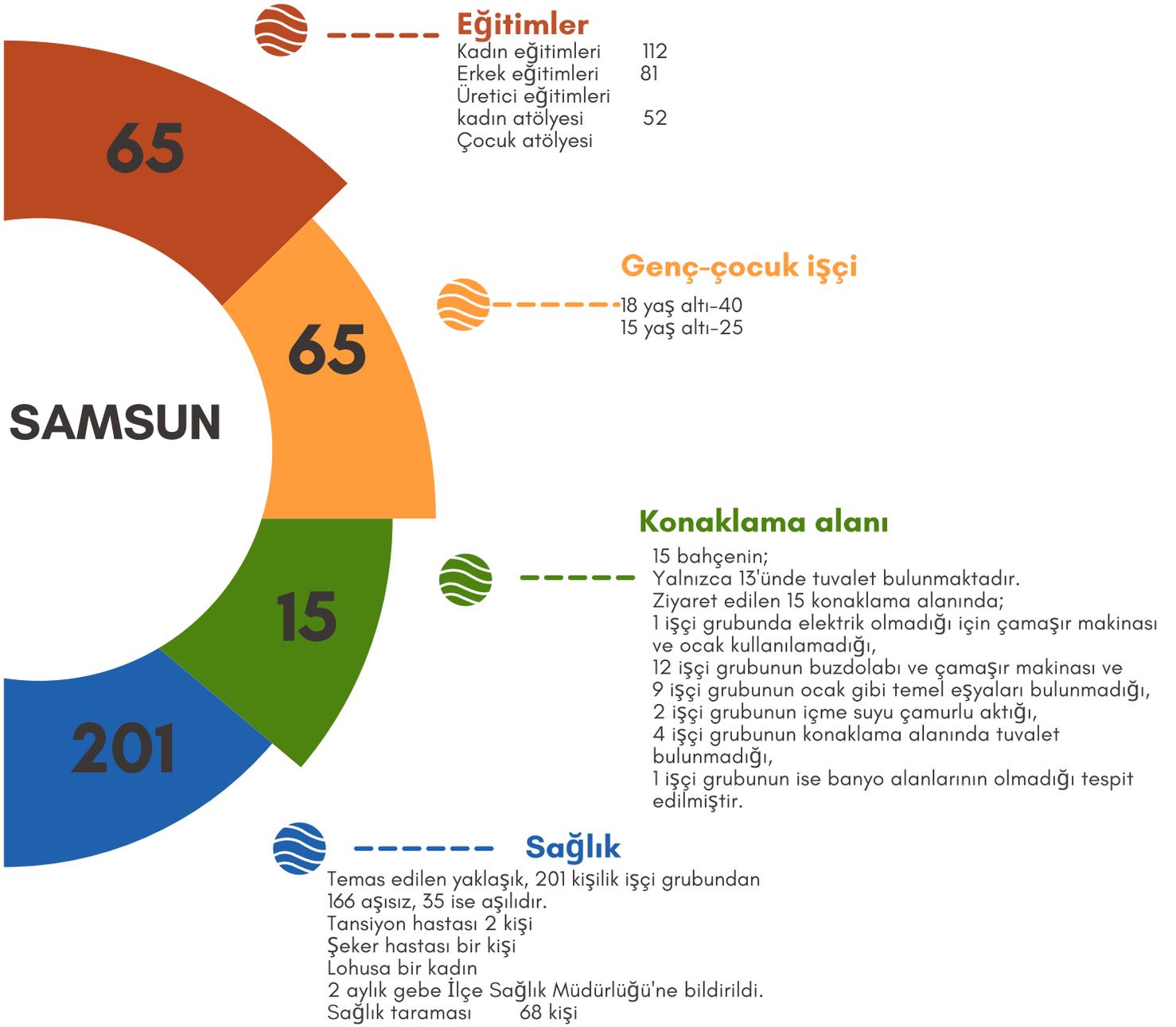
## Sağlık

Temas edilen yaklaşık 329 kişilik işçi grubundan;  
148 kişi aşıllı - 18'i aşısızdır.  
2,5 aylık ve 4 aylık iki gebe  
Kronik astım bronşit rahatsızlığı olan üç kişi,  
18 yaşında kalbi delik bir kişi  
Ayağında mantar rahatsızlığı olan bir kişi,  
Guatr hastalığı olan bir kişi  
Sara hastası olan iki kişi İlçe Sağlık Müdürlüğü'ne bildirildi.  
Sağlık taraması 21

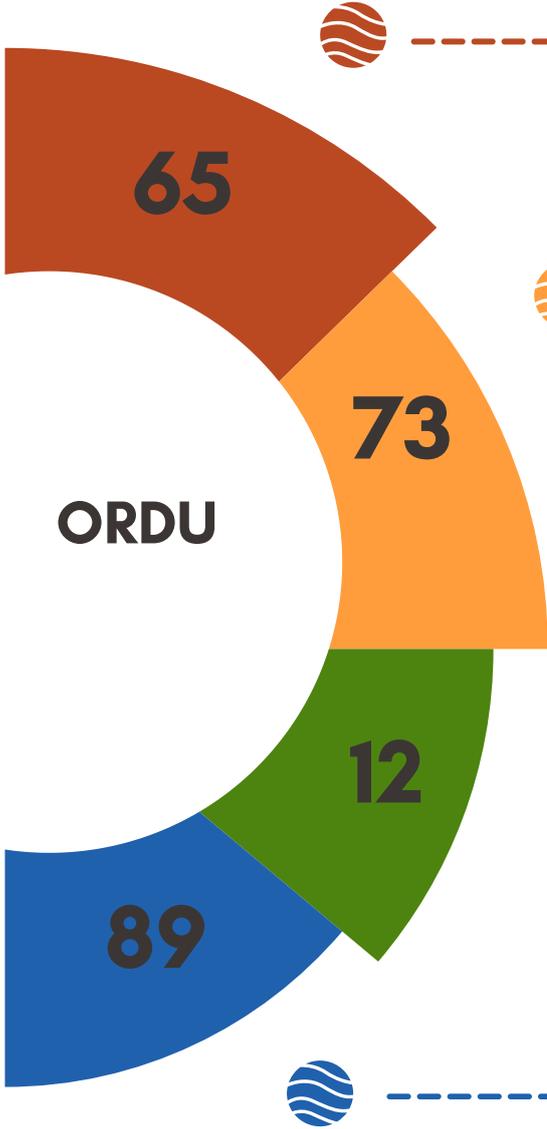
# İL BAZINDA VERİLER



# İL BAZINDA VERİLER



# İL BAZINDA VERİLER



## Eğitimler

Kadın eğitimleri	75
Erkek eğitimleri	81
Üretici eğitimleri	43
kadın atölyesi	
Çocuk atölyesi	



## Genç-çocuk işçi

18 yaş altı-58
15 yaş altı-15



## Konaklama alanı

12 bahçenin;  
Yalnızca 1'inde tuvalet bulunmaktadır.  
Ziyaret edilen 13 konaklama alanında;  
5 işçi grubunun buzdolabı, 6 işçi grubunun çamaşır makinası, 2 işçi grubunun ise ocağının olmadığı tespit edildi.  
1 işçi grubunun konakladığı alanda tuvalet-banyo ve temiz su bulunmamaktadır.  
Başka bir iş grubunun kullandığı içme suyu çamurlu aktığı için üreticiden temiz içme suyu temin edilmektedir.



## Sağlık

89 kişilik işçi grubundan 74 aşısız, 15'i ise aşılandır  
Romatizması olan bir kadın  
Diyabet hastası olan iki kadın  
Bir gebe İlçe Sağlık Müdürlüğü'ne bildirildi.

# İL BAZINDA VERİLER



# ÇIKTILAR VE ÖNERİLER

## ÇIKTILAR

- Bu yıl hasada gelen işçi profili ağırlıklı genç kadın (15-20 yaş) grubundan oluşmuştur. Pandemi nedeniyle ortaöğretim, lise ve üniversitenin eğitimlerini uzaktan yapması, fırsat eşitsizliğini derinleştirerek internet/bilgisayar/telefon gibi araçlara sahip olamayan gençlerin erken yaşta çalışma hayatına girmelerine neden olmuştur.
- Aileleri ile birlikte gelmek zorunda kalan çocukların sayısı da bir hayli fazladır. Gelen çocukların nerdeyse yarısı bahçelere çalışmaya gitmektedir.
- Kadınların bahçelerdeki çalışmalarına, konaklama alanlarındaki iş yükünün de eklenmesi ile bir hayli yorgun düştükleri görülmektedir. Hasat döngüsü yoğun bir kadın emeği üzerine kuruludur.
- Kadınlar geçen yılda olduğu gibi bu yıl eğitim içeriklerinden özellikle kadın sağlığı ve ilkyardım konularına ilgi göstermiştir. Mevsimlik tarımda kadın hakları, işçi hakları gibi konuları dinlemelerine karşın içeriklere gösterdikleri reaksiyon (soru-yorum-katılım) daha sınırlıydı. Kendilerinin başkasına ihtiyaç duymadan yapabilecekleri, pratik bilgilerin onlar için daha önemli olduğu; sistem-mekanizma kullanma gerektiren durumlarda ise inancsız oldukları gözlemlenmiştir.
- Kadınlar, hasat döneminde yapılan eğitim çalışmasının, orijinden yapıldığı takdirde daha verim alacaklarını belirtmişlerdir. Saha çalışanlarının orijin bölgesine geledikleri takdirde ise eğitimlere uzaktan (zoom) katılabileceklerini paylaşmışlardır.
- İşçilerin kalabalık gruplar halinde aynı evi, çadırı, odayı paylaşmaları kadınların ve çocukların mahremiyet alanını ihlal ederek sağlık risklerini de artırmaktadır.
- Bahçelerde tuvalet gibi temel ihtiyaçların zor karşılanmaması özellikle kadınların enfeksiyon riskini artırmaktadır. Tuvalet ihtiyaçlarını ise ya uzun süre gideremedi tutmak zorunda kaldıkları ya da boş buldukları bir başka bahçeye giderek halletmeye çalıştıkları paylaşmıştır.
- Menstrüasyon dönemlerinde bahçelerde çalışırken, ped değiştirecek uygun bir yer bulamadıkları için aynı ped ile idare ettikleri görülmüştür.
- Kadınlar hasat süresince; gelinen ili gezebilmeyi, sağlık hizmetinden kolay yararlanabilmeyi, sosyal etkinliklere katılabilmeyi istemişlerdir. Çocukları için ise; çalışmak zorunda kalmamalarını, sağlıklı beslenmelerini, oyuncak ve süt gibi gereksinimlere ihtiyaç duyduklarını paylaşmışlardır.
- İşçilerin aşılama oranı da bir hayli düşüktür. Temas edilen yaklaşık 1395 işçiden 380'i aşıllı iken, 1015'i aşızsızdır.

# ÇIKTILAR VE ÖNERİLER

## ÖNERİLER

- Hasatta çalışan kadınların yaşlarının genç nüfusa kayması nedeni ile çalışmalar bu yaş grubu ekseninde planlanmalıdır.
- Çocuk işçiliğini önlemek için yerel yönetimler, kamu, stk ve şirketlerin konaklama alanlarında çocuklar için güvenli alanlar ve yaz okulları artırılmalıdır.
- Çocuklar için özel programlar hazırlanmalıdır.
- Hasat bölgelerine gelen mevsimlik tarım işçileri için bölge genelinde sosyal etkinlikler ve tanıtımlar düzenlenmeli, bu konuda yerel yönetimler iş birliğine davet edilmelidir.
- Çalışma alanlarında/bahçelerde temiz suya ve tuvaletlere erişim için il bazlı çözümler üretilmeli (ticaret odası, üreticiler, şirketler, yerel yönetimler ve kamunun ortaklığında).
- Kadınların ve saha ekibinin de geribildirimleri sonucunda eğitimlerin hasat öncesi planlanması eğitimlerin etkisini yükseltecektir.
- Mevsimlik tarım işçilerinin sağlık erişiminin artırılması çalışmalar artırılmalı, kalabalık gruplar halinde hareket etmelerini fırsat bilerek iş öncesi sağlık taramaları artırılmalıdır.
- Hasat dönemi kadınların sayısının fazlalığı dikkate alınarak kadınların ihtiyaçları dikkate alınarak mevsimlik tarımda toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı geliştirilmeli, bu konuda projeler geliştirilmelidir.

# KAYNAKLAR

1. TÜİK İş Gücü Anketi Mart-Haziran 2018. Türkiye İstatistik Kurumu İnternet Sitesi
2. Karaman K, Yılmaz AS. Mevsimlik Tarım İşçileri Ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresun'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma. 2011; 3(1):211-226.
3. Göçer Ş., Mazıcıoğlu M., Ulutabanca R., Ünal D., Karaduman M., Tarhan K., Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınlarda Doğurganlık ve Aile Planlaması Yöntemi Kullanım Durumlarının Belirlenmesi, Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, 2016
4. Kalkınma Atölyesi Kooperatifi, 'Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...' Tarım Aracıları ve Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği, 2018.
5. Koruk I, Simsek Z, Koruk ST, Doni N, Gürses G. Intestinal parasites, nutritional status and psychomotor development delay in migratory farm worker's children. Child Care Health Dev, 2010; 36, s.888-894
6. Simsek Z, Koruk I, Doni NY. An operational study on implementation of mobile primary healthcare services for seasonal migratory farmworkers, Turkey. Matern Child Health J, 2012;16, s.1906-1912
7. Şimsek Z, Koruk İ. The effects of migratory seasonal farmwork on psychomotor development and growth among children ages 0-5 years in Southeastern Anatolia. Turk J Public Health, 2011;9(3), s.157-165.
8. Türkiye İstatistik Kurumu (2012) Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları
9. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı internet sitesi, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı Eylem Planı
10. ILO. (2020a). ILO Gözlem 2'nci Baskı: Covid-19 ve Çalışma Yaşamı. 7 Nisan 2020. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms\\_741784.pdf](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_741784.pdf)
11. Kalkınma Atölyesi Salgında Ötelenenler Araştırma Raporu 2020 s.31
12. Beyhan Y. İş Sağlığı- İş Güvenliği ve Beslenme. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları 2008.
13. Şimşek Z. GAP Tarımda Çalışanların Sağlığı Araştırması Raporu. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013.
14. Hayata Destek Derneği Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu, 2014
15. Türkiye İstatistik Kurumu. Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2014. Türkiye İstatistik Kurumu İnternet Sitesi

# KAYNAKLAR

- 16.Fereli S. , Aktaç Ş., Güneş F., Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları Ve Görülen Sorunlar, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 2016;1(3): 36-47
- 17.Arcury TA, Quandt SA. Delivery of health services to migrant and seasonal farmworkers. Annu Rev Public Health, 2007;28, 345-363.
- 18.Arcury TA, Estrada JM, Quandt SA. Overcoming language and literacy barriers in safety and health training of agricultural workers. J Agromedicine, 2010;15(3), 236- 248
- 19.Anthony M, Williams JM, Avery AM. Health needs of migrant and seasonal farmworkers. J Community Health Nurs, 2008;25(3), 153- 160.
- 20.Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018.
- 21.Field KS, Briggs DJ. Socio-economic and locational determinants of accessibility and utilization of primary health-care. Health Soc Care Community, 2001;9(5), 294-308.
- 22.Şenol V, Çetinkaya F, Balcı E. Factors associated with health services utilization by the general population in the center of Kayseri, Turkey. Turkiye Klinikleri J Med Sci, 2010;30(2), 721-730
23. Karadeniz A. ve ark., (2021)"Fındık tarımında çocuk işçiliği; Giresun ili Piraziz ilçesi örneği", Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, <http://dergipark.gov.tr/omuanajans>
24. Yiğit B. ve ark., (2017), "Gezici Mevsimlik Tarım İşçileriyle Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırılması Analizi: Isparta İli Örneği, Ünye İİBF Dergisi, Cilt:1, Sayı:2
25. İlkaracan P., "Doğu Anadolu'da Kadın ve Aile", 75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, 173-192.
26. Çelik, K., Şimşek, Z., Yüce Tar, Y. ve Kırca Duman, A. (2015). Gezici Mevsimlik Tarım İşinde Çalışan Kadınların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İrdelenmesi. The World Bank, Public Disclosure Authorized.
27. Göçer Ş. ve ark., Mevsimlik Tarım İşçisi Kadınlarda Doğurganlık ve Aile Planlaması Yöntemi Kullanım Durumlarının Belirlenmesi, Journal of Health Services and Education; 2(1): 40-46 ISSN: 2636-8285
28. Girlsnotbrides, 2016; Worldbank, 2016; <http://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A40355/datastream/PDF/view>).
29. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Isgucu-Anketi-Sonuclari-2012-13659>
30. Geçgin E., (2009), Ankara-Polatlı Örneğinde Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (1), 3-35.
31. Baş L., Ulukan Cigerci N., Fındık Tarımında Mevsimlik Çalışan Yerli Kadın İşçiler: Fatsa Örneği, Fiscaeconomia 2020, Vol.4(1) 111-131

# KAYNAKLAR

32. Selek Öz C., Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği Ve Sorunları, SYF 13-15  
<http://www.turktob.org.tr/dergi/makaleler/dergi16/13-15.pdf>
33. [http://www.isigmeclisi.org/site\\_icerik/2021/1ocak/1rapor.pdf](http://www.isigmeclisi.org/site_icerik/2021/1ocak/1rapor.pdf)
34. Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti, s.10.,MİGA, 2012
35. Parlak T, Çay Toplama İşlerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ohsacademy>, 2021, Cilt 4, Sayı 2, Sayfa: 21-42